

สัญญาเลขที่ RDG4540015
บทสรุปผู้บริหาร Executive Summary

โครงการวิจัย

“ การใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาชุมชนของกลุ่มละครมะขามป้อม
กรณีศึกษาจากพื้นที่ทำงานที่มีบริบทแตกต่างกัน 4 พื้นที่ ”

คณะวิจัย

1. นางสาวดวงแข บัวประโคน	กลุ่มละครมะขามป้อม
2. นางสาวสุคนธ์จิต วงษ์เผือก	คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
3. นายสุพงศ์ จิตต์เมือง	กลุ่มละครมะขามป้อม
4. นายสมศักดิ์ ศิริพันธุ์	กลุ่มละครมะขามป้อม
5. นางสาวขวัญหทัย บุญลือ	กลุ่มละครมะขามป้อม

โครงการวิจัย

“ การใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาชุมชนของกลุ่มละครมะขามป้อม
กรณีศึกษาจากพื้นที่ทำงานที่มีบริบทแตกต่างกัน 4 พื้นที่ ”

ความเป็นมา คำถามคาใจ

จุดเริ่มต้น ของงานวิจัย เกิดขึ้นจากความรู้สึกของเหล่าบรรดาเจ้าหน้าที่และอาสาสมัครของกลุ่มสี่ชาวบ้าน(มะขามป้อม) ทั้งที่เป็นทีมวิจัยและไม่ใช่ทีมวิจัย ซึ่งต่างผ่านเข้าสู่ระบบอาสาสมัครของมะขามป้อม นับแต่ยังเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา สิ่ง que ทุกคนตั้งคำถามเสมอ คือ ทำไมเราจึงยังคงผูกพันกับแนวคิด “ใช้ใจทำงาน” มากกว่า “เงิน” ทำไมเราจึงมีความเชื่อต่อการใช้ กิจกรรมละครเป็นสื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางจิตใจ เพื่อเกื้อวรัยบุคคลต่างๆ ในชุมชน หรือพื้นที่ทำงานไว้ด้วยกันจนกลายเป็นเสมือนเครือญาติ ซึ่งทำให้เกิดความผูกพันที่ยั่งยืนยาวนาน และช่วยให้งานพัฒนาของทางกลุ่ม ส่วนใหญ่ไม่ได้จบสิ้นลงแค่ในโครงการ แต่ยึดโยงกันต่อมาเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชีวิตจริง สิ่งเหล่านี้มักก่อให้เกิดคำถามจากคนภายนอกว่า “มะขามป้อมทำได้อย่างไร ?” ทั้งยังเกิดเป็นคำถามสำหรับคนภายใน (โดยเฉพาะอนุชนรุ่นหลัง) อยู่เสมอว่า “สิ่งที่เราทำกันอยู่นั้นมีความเป็นมาอย่างไร ?” หรือ “ทำไมเราจึงคิดและทำแบบนี้ ?” หรือแม้กระทั่งคำถามประเภทที่ว่า “สิ่งที่เราทำอยู่นี้ มีความหมายต่อสังคมหรือไม่ เป็นสิ่งที่ดีจริงหรือเราคิดไปเองว่าดี ?”

จากคำถาม มาสู่การ วิจัยตนเอง

งานวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาชุมชนของกลุ่มละครมะขามป้อม กรณีศึกษาจากพื้นที่ทำงานที่มีบริบทแตกต่างกัน 4 พื้นที่ ” ครั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการวิจัยการทำงานของ กลุ่มสี่ชาวบ้าน/กลุ่มละครมะขามป้อม โดยคณะผู้วิจัยซึ่งเป็นบุคลากรของทางกลุ่มเอง อาจจะเรียกว่าเป็นการวิจัยเพื่อศึกษาทบทวนองค์ความรู้ของตนเองก็ได้ ดังที่ได้กล่าวนำไว้ในบทที่ 1 ว่า กลุ่มละครมะขามป้อมนั้น แม้จะได้สั่งสมประสบการณ์จากการดำเนินงานด้านละครเพื่อการพัฒนา มายาวนานถึง 23 ปี แต่ความรู้ส่วนใหญ่อยู่นั้นอยู่ในรูปของทักษะ เทคนิคและความชำนาญส่วนตัวของผู้ปฏิบัติงานแต่ละคน ที่มีความถนัดและเส้นทางการเรียนรู้แตกต่างกันออกไปตามพื้นที่และลักษณะของ โครงการที่ลงไปปฏิบัติงาน

ธรรมชาติของความรู้ในองค์กรส่วนหนึ่งจึงมีลักษณะเป็น Tacit Knowledge ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากการที่คนทำงานของมะขามป้อม ส่วนหนึ่งมักจะกล่าวว่า “อย่าให้พูดเลย เดียวทำให้ดูดีกว่า” หรือ “พวกเราเป็นมวยวัด ไม่ได้มีหลักการ ทฤษฎีอะไรหรอก แต่เวลาทำงานก็รู้อยู่แล้วว่าต้องทำยังไง พอเจอปัญหาก็คิดหาทางแก้ไข ปรับกระบวนการไปได้เอง” หรือ “ก็ไม่รู้หรอกว่าวิธีที่ท่าคนอื่นเขาเรียกว่าอะไร ขอให้ทำแล้วผลออกมาดีได้อย่างที่ต้องการก็แล้วกัน” มีคำพูดที่ชัดเจนที่สุดอีกสำนวนก็คือ “พวกเราทำงานตามสัญชาตญาณ” ซึ่งเป็นคำพูดที่ได้ยินบ่อยราวกับเป็นสโลแกนของ

ชาวมะขามป้อม แม้ในมุมมองผู้ปฏิบัติจะเห็นว่าเป็นธรรมชาติของคนทำงาน Action แต่หากคิดในแง่ของการพัฒนาองค์ความรู้ ก็คงจะต้องพยายามค้นหาคำตอบและอธิบายให้ได้ว่าสัญชาตญาณเหล่านั้น “มันคืออะไร มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และมันนำไปสู่สิ่งที่ตั้งถามอะไรได้บ้าง” ซึ่งประเด็นเหล่านี้ได้นำมาสู่ความจำเป็นที่ “คนทำงาน” จะต้องลุกขึ้นมา “ทำวิจัย” เรื่องของตัวเอง

ปัญหาของนักละครเมื่อต้องสวมบทบาทนักวิจัย

ปัญหาจาก “ความไม่แข็งแรงทางการวิจัย” ที่คณะผู้วิจัยต้องประสบในช่วงของการเขียนรายงานการวิจัย ก็คือเราตั้งใจที่ “ยาก หลากหลายและสับสน” จากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในช่วงแรกๆ ของการทำวิจัย เพราะเราตั้งคำถามโดยใช้วิธีคิดแบบผู้ปฏิบัติงานที่ไม่มีพื้นฐานด้านการวิจัย ที่ต้องการจะมองให้ทะลุกระบวนการทำงานทั้งหมดในงานวิจัยขึ้นเดียว แต่ปัญหาก็คือ เราไม่มีเครื่องมือหรือชุดความรู้ทางการวิจัยมากพอที่จะนำไปศึกษาการทำงาน “ละครเพื่อการพัฒนา” ที่ซับซ้อน ได้อย่างครบถ้วนทุกกระบวนการท่า สรุปลได้ว่า “คำถามที่ตั้งขึ้นมา ลึกและกว้างเกินกว่าความสามารถในการหาคำตอบ”

อย่างไรก็ดี ในหมู่คนทำละครมีจำนวนใช้ปลอบใจตนเองเมื่อต้องเผชิญกับทุกสถานการณ์ที่ยากลำบากว่า “The show must go on” ดังนั้นเมื่อนักละครอย่างเราจำเป็นต้องสวมบทบาท “นักวิจัย” ก็ต้องเรียนรู้ พยายามทำความเข้าใจ ผึกฝน เพื่อเล่นบทนี้ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ จนกว่าละครจะปิดม่านลง ด้วยความช่วยเหลือทางเทคนิคและการสนับสนุนด้านกำลังใจอย่างมากมายจากทีมประสานงานฯ ทำให้คณะผู้วิจัยสามารถพัฒนางานวิจัยชิ้นนี้ขึ้นมาจนเป็นรูปเป็นร่าง เป็นรายงานการวิจัยได้ ด้วยวิธี “ทำไป เรียนรู้ไป แก้ไขไป” ซึ่งทำให้มีความจำเป็นต้องปรับมุมมองและความคาดหวังในการวิจัยที่ได้รับไว้ใน Proposal เสียใหม่ในบางส่วน

ตั้งใจจะอธิบายคนอื่น แต่ทั้งหมดที่ทำได้ก็คืออธิบายตัวเอง

ในช่วงเริ่มต้นทำวิจัย คณะผู้วิจัยและกลุ่มสื่อชาวบ้าน/มะขามป้อม มีแรงบันดาลใจอย่างสูงที่จะถอดบทเรียนและสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่อง “กระบวนการละครเพื่อการพัฒนา” เพื่อนำเสนอสู่สาธารณชนผ่านผลงานวิจัย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนางานด้านนี้ต่อไปในวงกว้าง แต่ครั้นเวลาผ่านไป คณะผู้วิจัยและกลุ่มสื่อชาวบ้าน/มะขามป้อม กลับค้นพบว่าการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดกระบวนการทบทวนตนเอง (Reflection) ขององค์กรอย่างลึกซึ้งในหลายแง่มุม ทั้งที่ไม่ได้เป็นความตั้งใจมาก่อน เช่น ค้นพบว่า “เรายังไม่รู้จักรากเหง้าของเราดีพอ” หรือพบว่า “เราไม่สามารถอธิบาย

สิ่งที่เราเข้าใจให้คนอื่นฟังได้ ก็เพราะว่าเรายังเข้าใจไม่ชัดเจน" โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของกระบวนการละคร จากที่คิดว่างานวิจัยจะช่วยสรุปสิ่งที่ทำให้กลายเป็นองค์ความรู้เพื่อเผยแพร่ให้คนอื่น กลายเป็นการค้นพบว่า "เราเองยังเข้าใจไม่ตรงกัน" เพราะ"เรามีวิธีการที่หลากหลาย" ซึ่งทำให้ "อธิบายไม่ตรงกัน" ดังนั้นก่อนจะไปอธิบายคนอื่น ก็ต้องอธิบายตัวเองให้ได้ก่อน

การค้นพบเหล่านี้ ได้สัมผัสเพื่อนและจุดประกายการเรียนรู้ของคนทำงาน ซึ่งมีผลต่อทิศทางการวิจัยไปพร้อมกัน ทำให้คณะวิจัยต้องให้เวลากับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในหมู่ผู้ปฏิบัติงานมากขึ้น กระบวนการวิจัยจึงใช้เวลามากในการสร้างความเข้าใจและให้น้ำหนักกับเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางกับผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในทุกพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีผลทำให้คณะวิจัยถ่วงน้ำหนักการเก็บข้อมูลเพื่อตอบคำถามการวิจัยได้ไม่ถี่นัก กิจกรรมหลายอย่างที่เกิดขึ้นโดยมิได้วางแผนไว้ล่วงหน้าก็ทำให้เกิดความสับสนในเรื่องระเบียบวิธีและเทคนิคการเก็บข้อมูล มีผลต่อปัญหาด้านความสอดคล้องของการวิเคราะห์และแปลผลข้อมูลในเวลาต่อมา ทำให้งานวิจัยนี้อาจไม่ค่อยตอบคำถามแบบ "เดินทางเป็นเส้นตรง" หรือ "อยู่กับร่องกับรอย" มากนัก

คณะผู้วิจัยจึงอยากจะทำวิจัยครั้งนี้เป็น "การวิจัยตนเอง" ด้วยการรวบรวมและสังคายนาองค์ความรู้เรื่องละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อมไปพร้อมกัน ซึ่งเปรียบเสมือนการต่อจิ๊กซอว์ที่กระจัดกระจายอยู่เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ให้กลายเป็นภาพรวมของกลยุทธ์และกระบวนการที่ชัดเจนขึ้นมา การวิจัยตนเองในความหมายของเราคือการ "แปลงสัญชาติญาณ(การทำงาน) ที่มีอยู่ ให้กลายเป็นชุดความรู้" ซึ่งผลการวิจัยที่ได้มานี้ แม้จะมีข้อจำกัดด้านความเป็นกลางและความน่าเชื่อถือทางการวิจัยอยู่บ้างไม่มากนักน้อย แต่เราก็ตกใจว่า ข้อค้นพบภายใต้ทัศนะของ "คนใน" ในงานวิจัยนี้ จะมีเนื้อหาระดับที่มี Validity เพียงพอที่จะเป็นประโยชน์ต่อ "คนอื่น" ได้เช่นกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย:

1. ศึกษาพัฒนาการและกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม
2. ศึกษากลยุทธ์ในการนำสื่อละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาชุมชน
3. ศึกษาผลของกระบวนการละครในระดับบุคคลและระดับชุมชนในการนำสื่อละครเพื่อ

การ

พัฒนาไปใช้ในการพัฒนาชุมชน

4. ศึกษาปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนหรือปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการนำสื่อละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาชุมชน

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาพัฒนาการ กลยุทธ์ กระบวนการ และผลของการใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม ตลอดจนศึกษาปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ในการนำสื่อละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ที่มีบริบทแตกต่างกัน มีระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยรวมทั้งสิ้น 18 เดือน (1 มกราคม 2545-30 มิถุนายน 2546) โดยมีขอบเขตของการศึกษาวิจัยทั้งทางด้านพื้นที่ศึกษาและกระบวนการที่ใช้ในการเก็บข้อมูลดังนี้

1 ด้านพื้นที่ศึกษา

1) กลุ่มละครมะขามป้อม เขตพญาไท กรุงเทพฯ เป็นพื้นที่หลักในการศึกษาข้อมูลเรื่องละครเพื่อการพัฒนา องค์ความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้ภายในตัวบุคคล (tacit knowledge) ซึ่งได้มาจากการสังสมประสบการณ์จากการทำงานในระยะเวลายาวนาน การเก็บข้อมูลจึงต้องอาศัยวิธีการค้นคว้าจากเอกสาร การสังเกตการทำงาน ร่วมกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกบุคคลสำคัญ (Key informant) และการจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์เพื่อการประชุมกลุ่ม (Creative activities for Focus Group) ในหมู่เจ้าหน้าที่และอาสาสมัครทั้งผู้รับผิดชอบโครงการและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยเน้นศึกษาในประเด็นพัฒนาการและกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาเป็นหลัก

ส่วนการศึกษาเรื่องกลยุทธ์และผลการใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนา ปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคของการนำสื่อละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในงานพัฒนาชุมชนนั้น นอกจากการเก็บข้อมูลที่กลุ่มละครมะขามป้อมแล้ว คณะผู้วิจัยได้มีการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเพิ่มเติมกับชุมชนและกลุ่มเยาวชน ที่ได้ผ่านการอบรมกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม จนเกิดเป็นกลุ่มละครเยาวชนที่มีการดำเนินงานหรือจัดกิจกรรมต่อมาโดยเลือกกรณีศึกษากลุ่มเยาวชน 4 กลุ่ม จาก 4 พื้นที่ทำงาน ที่มีลักษณะพื้นฐานทั่วไป สภาพชุมชน แนวคิด และบริบทในการดำเนินงานที่แตกต่างกัน เพื่อค้นหากลยุทธ์และปัจจัยที่ส่งผลต่อการนำกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในชุมชนที่มีบริบทแตกต่างกัน ได้แก่

2) กลุ่มเยาวชนมะขามแก้ว พื้นที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน เป็นกลุ่มเยาวชนที่มีสมาชิกจาก 6 ชาติพันธุ์ คือ ปกาเกอญอ ลahuแดง ม้ง ลีซู ไทยใหญ่ กระเหรี่ยงแดง เป็นกลุ่มเยาวชนที่สมาชิกมีความแตกต่างกันสูง ทั้งด้านการใช้ภาษา วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ แม้ว่าจะเป็นกลุ่มเยาวชนที่ยังไม่สามารถดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง โดยปราศจากการควบคุมและสนับสนุนจากผู้ใหญ่ แต่ก็มีลักษณะพิเศษและความน่าสนใจหลายประการที่

ควรนำมาเป็นกรณีศึกษา โดยเฉพาะเป็นตัวอย่างของการทำงานละครเพื่อการพัฒนาชุมชน ที่ใช้โรงเรียนหรือสถาบันของรัฐเป็นฐาน (School based)

3) กลุ่มละครเยาวชนเพื่อชุมชนดาวลูกไก่ อ.นครไทย จ.พิษณุโลก เป็นกลุ่มเยาวชนในตำบลหนองกะท้าว ที่สามารถบริหาร จัดการ และดำเนินงานภายในกลุ่มด้วยตัวเอง มีการดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งยังสามารถเชื่อมโยงกลุ่มกับชุมชนของตน รวมไปถึงชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงได้ โดยมีแนวความคิดในการทำงานด้วยการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม จัดว่าเป็นกลุ่มเยาวชนที่มีความเข้มแข็งและมีบทบาทมากในชุมชนหนองกะท้าว ซึ่งเป็นหนึ่งในกรณีศึกษาที่จัดว่าประสบความสำเร็จสูงเกินความคาดหมาย

4) กลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมครองแครง อ.เสนา จ. พระนครศรีอยุธยา เป็นกลุ่มเยาวชนที่อยู่ในชุมชนดั้งเดิม ที่มีรากฐานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนอย่างเข้มแข็งมาก่อน และเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญและสนับสนุนเยาวชนในด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างชัดเจน แต่ก็เป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและความเป็นเมือง ในขณะเดียวกันก็เป็นชุมชนตัวอย่างที่ประชาชนมีความพยายามในการปรับตัวและดำรงอยู่ภายใต้กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงและรวดเร็ว กรณีศึกษาในพื้นที่นี้มีความน่าสนใจ เพราะเยาวชนสมาชิกของกลุ่มครองแครงฯ นั้นเป็นเยาวชนที่มีพื้นฐานครอบครัว ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมดีกว่าเยาวชนอีกสามพื้นที่ จึงก่อให้เกิดคำถามว่าผลการพัฒนาในชุมชนนี้จะมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ อย่างเด่นชัดหรือไม่ อย่างไร ?

5) กลุ่มผีนละไมวัยละมุน เป็นกลุ่มเยาวชนของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กเยาวชนจังหวัดสงขลา สมาชิกกลุ่มผีนละไมวัยละมุนจึงประกอบด้วยเยาวชนที่มาจากหลายจังหวัดในภาคใต้ โดยทั้งหมดเป็นเยาวชนที่ถูกจับกุมและตัดสินว่ามีโทษในคดีอาญา อาทิ คดีปล้น ช่มชืน ยาเสพติด ฯลฯ ซึ่งจัดว่าเป็นข้อหาอาชญากรรมที่ร้ายแรง เยาวชนกลุ่มนี้จึงจัดว่ามีทรัพยากรพื้นฐานและสถานภาพทางสังคมที่ด้อยกว่าเยาวชนกลุ่มอื่นๆ มาก ทว่าภายหลังจากการดำเนินกิจกรรมกลับพบว่าเยาวชนกลุ่มผีนละไมวัยละมุน สามารถสร้างสรรค์ผลงานที่น่าประทับใจและเป็นที่ยอมรับของผู้ชมวงกว้างได้ไม่แพ้เยาวชนกลุ่มอื่นๆ ทั้งยังสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองไปในเชิงบวกได้อย่างน่าอัศจรรย์ พื้นที่นี้จึงเป็นกรณีศึกษาว่าสื่อละครเพื่อการพัฒนา น่าจะเป็นคำตอบที่ดีสำหรับงานพัฒนาเยาวชนกลุ่มเสี่ยงหรือกลุ่มที่มีปัญหา และยังเป็นกรณีที่ทำให้เห็นว่า ความเป็น"ชุมชน"นั้นมีความหมายที่กว้างกว่าการนิยามด้วยพื้นที่หรือเขตภูมิศาสตร์

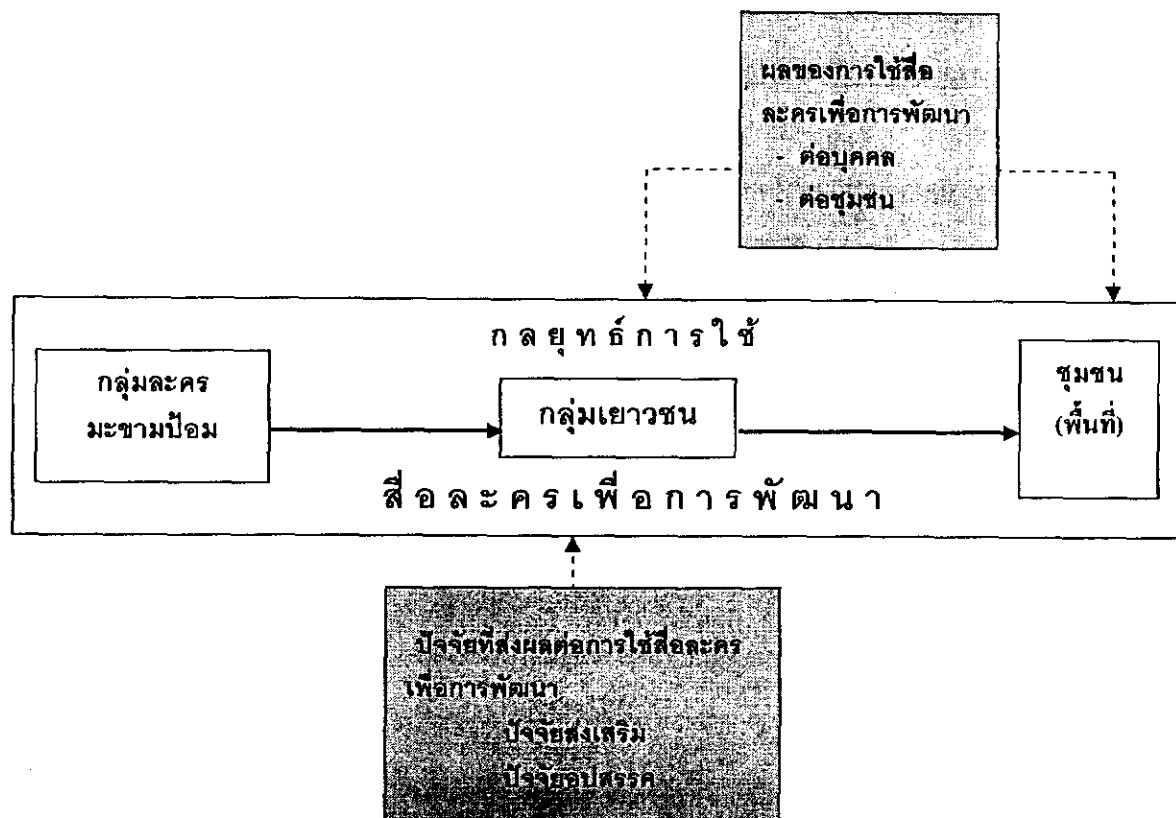
2 ด้านกระบวนการ

นอกเหนือจากการศึกษาข้อมูลด้านเอกสาร อันประกอบไปด้วยหลักสูตรและบันทึกการอบรม เอกสารรายงาน และสรุปผลการทำงานของกลุ่มสื่อชาวบ้าน ตลอดจนเอกสารอื่นๆ

เกี่ยวกับประวัติการดำเนินงานขององค์กร และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกบุคคลสำคัญ ทั้งผู้ที่ยังทำงานอยู่ในปัจจุบันและผู้ที่เคยทำงานในยุคแรกๆ แล้ว คณะผู้วิจัยยังได้ใช้กระบวนการศึกษาข้อมูลแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มกรณีศึกษาทั้งหมด เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ร่วมกันสรุปและสังเคราะห์ ปรากฏการทำงาน แนวความคิด วิธีการ กระบวนการ ตลอดจนกลยุทธ์ที่ใช้ในการทำงานแต่ละพื้นที่ เพื่อให้สามารถสรุปองค์ความรู้เรื่องละครเพื่อการพัฒนาที่ใช้ในการทำงานพัฒนาชุมชนของกลุ่มสี่ชาวบ้าน ได้อย่างรอบด้านและถูกต้องตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด โดยใช้การจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์เพื่อการประชุมกลุ่ม (Creative activities for Focus Group) ที่ประกอบด้วยกิจกรรมศิลปะและละคร เพื่อช่วยให้กลุ่มเป้าหมายสามารถสะท้อนข้อมูลในเชิงลึก ที่ไม่อาจพูดคุยกันได้อย่างตรงไปตรงมา ในด้านของความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ความเชื่อ และปัญหาของกลุ่มกรณีศึกษา รวมทั้งได้ใช้เทคนิคเดียวกันนี้กับคณะทำงานของกลุ่มสี่ชาวบ้าน (มะขามป้อม) ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่และอาสาสมัครทั้งหมด

โดยกระบวนการดังกล่าว ยังช่วยให้เกิดการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ในแต่ละประเด็น โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูล โดยผู้ให้ข้อมูลก็จะสามารถมองเห็นข้อมูลต่างๆ ที่ตนเองและกลุ่มได้นำเสนอไปพร้อมกัน ซึ่งหากมีความขัดแย้งกันก็จะสามารถเปิดประเด็น เพื่ออภิปราย ทบทวน และหาข้อสรุปร่วมกันได้ทันที ซึ่งทำให้เวทีการประชุมกลุ่มไม่เป็นแต่เพียงการให้ข้อมูลหรือให้สัมภาษณ์ แต่ยังเป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้อีกทางหนึ่งด้วย ส่วนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลขั้นสุดท้าย จะดำเนินการโดยคณะวิจัยซึ่งประกอบไปด้วย นักวิจัยที่เป็นคนใน 2 คน คือ ดวงแข บัวประโคน (ผู้ประสานงานพื้นที่ จ. พิษณุโลก) สุพงศ์ จิตต์เมือง (เจ้าหน้าที่ของกลุ่มละครมะขามป้อม ที่ไม่ได้ประจำพื้นที่) และนักวิจัยซึ่งเป็นคนนอก 1 คน ได้แก่ สุคนธ์จิต วงษ์เผือก (อาสาสมัครของกลุ่มละครมะขามป้อม แต่ไม่เคยเข้าร่วมโครงการละครชุมชน) ซึ่งทำหน้าที่แทนสายตาของคนนอกในงานวิจัยนี้

3 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ได้ทราบถึงพัฒนาการ และความเป็นมาในการดำเนินงานละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อมทั้งด้านแนวคิดและเทคนิควิธีการ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นข้อมูลเชิงประวัติของการใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาในสังคมไทย
2. สามารถสรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม ซึ่งอาจนำไปผลิตซ้ำเป็นเอกสารหรือคู่มือเผยแพร่
3. สามารถสรุปองค์ความรู้ เกี่ยวกับกลยุทธ์ละครเพื่อการพัฒนา ที่อาจนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนางานด้านการสื่อสารเพื่อชุมชน ในฐานะที่เป็นการสร้างสื่อบุคคลให้กับชุมชน ในรูปแบบของกลุ่มละครเยาวชนหรือกลุ่มละครชุมชนได้
4. ได้ทราบถึงผลกระทบจากการใช้กระบวนการละครเพื่อการพัฒนา ของกลุ่มสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม) ทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาการทำงานของทางกลุ่มในโอกาสต่อไป

5. ได้ทราบถึงปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการนำกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในชุมชน ซึ่งสามารถนำมาใช้ปรับปรุงและวางแผนการดำเนินงานของกลุ่มฯ ในระยะต่อไป
6. ผลการวิจัยก่อให้เกิดความมั่นใจ และความชัดเจนในทิศทางการดำเนินงานของกลุ่มสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม) ในระยะต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวสู่บุคลากรทั้งภายในและภายนอกองค์กร
7. ผลการวิจัยอาจเป็นแนวทางให้กับกลุ่มหรือองค์กรอื่น ที่สนใจนำสื่อและกระบวนการละครเพื่อการพัฒนา มาใช้ในการพัฒนาชุมชนในกรณีอื่นๆ และในบริบทอื่นๆ ได้ต่อไป
8. ผลการวิจัยอาจใช้เป็นฐาน ของการศึกษาด้านกระบวนการละครเพื่อการพัฒนา และละครชุมชนในบริบทสังคมไทย ได้ในระดับต่อไป

ในการศึกษาเรื่อง การใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาชุมชนของกลุ่มละครมะขามป้อม กรณีศึกษาจากพื้นที่ทำงานที่มีบริบทแตกต่างกัน 4 พื้นที่ ครั้นนั้น คณะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นฐานของการวิจัยในสองมิติ มิติแรกคือมิติของการวิจัย ที่จำเป็นจะต้องมีฐานความรู้สำหรับใช้เป็นกรอบกว้างๆ ในการกำหนดทิศทางของคำถามและมุมมองในการศึกษา ตลอดจนเพื่อช่วยในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ค้นพบจากการลงสนามวิจัย อันจะนำมาอธิบายกระบวนการทำงาน “ละครเพื่อการพัฒนา” ในแบบฉบับของกลุ่มละครมะขามป้อมได้อย่างมีหลักการ ช่วยให้สามารถตอบคำถามการวิจัยได้ชัดเจน ครอบคลุมยิ่งขึ้น

มิติที่สอง เป็นมิติของการค้นหา “จุดยืน” หรือที่ตั้งของกลุ่มละครมะขามป้อม บน “แผนที่” ของคนอื่น ทั้งแผนที่ประเทศไทยและแผนที่โลก มุมมองเช่นนี้นับว่าเป็นมุมมองใหม่ๆ ที่มะขามป้อมไม่เคยนำมาใช้มองตนเองอย่างจริงจังมาก่อน เนื่องจาก “มะขามป้อม” เป็นกลุ่มคนที่มีธรรมชาติเป็น “นักปฏิบัติ” โดยแท้ มุมมองที่คนทำงานส่วนใหญ่ใช้มองตนเองจึงเป็นมุมมองของผู้ปฏิบัติงานที่บางที “เห็นต้นไม้ แต่อาจไม่เห็นป่า” หรือ “เห็นตัวปัญหา แต่ไม่เห็นที่มาที่ไป” มะขามป้อมรู้จริงและรู้ลึกในสิ่งที่ตัวเองทำ แต่อาจไม่เคยรู้ว่า “สิ่งที่ตนเองทำ” นั้นเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการขับเคลื่อนงานพัฒนาในระดับที่เหนือขึ้นไปในมิติมหภาคอย่างไร

ละครเพื่อการพัฒนาแบบมะขามป้อม ซึ่งก่อเกิด เติบโต และพัฒนามาจากการลองผิดลองถูก จนมีรูปแบบเฉพาะตัวที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง (Originality) นั้น แต่หากลองถอยออกมามองในมุมสูงแบบ Bird’s eye view ดู ก็อาจจะพบความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยง และอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมจากแนวคิดทฤษฎี กระแสการพัฒนาอื่นๆ ที่เป็นบริบทแวดล้อม “การทำงานของมะขามป้อม”

อยู่บ้างก็ได้ ซึ่งความรู้ดังกล่าวนี้ คณะวิจัยเชื่อว่าน่าจะทำให้ มะขามป้อมมองเห็นตัวเองได้ชัดเจน และเข้าใจที่มาที่ไปของตนในเชิงระบบ (System thinking) และเป็นองค์รวม (Holistic) มากขึ้น

โดยคณะผู้วิจัยได้ศึกษาและคัดเลือกแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับบริบทการทำงานละคร เพื่อการพัฒนาของกลุ่มสื่อชาวบ้าน ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับดังนี้

- 2.1 แนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
- 2.2 แนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อชุมชนและการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
- 2.3 แนวคิดเรื่องละครในฐานะของศิลปะ สื่อ และกิจกรรมการเรียนรู้
- 2.4 แนวคิดเรื่องละครเพื่อการพัฒนา

วิธีดำเนินการวิจัย

ด้วยความเชื่อดังกล่าว ทำให้คณะผู้วิจัยซึ่งประกอบไปด้วยอาสาสมัครและเจ้าหน้าที่ของกลุ่มสื่อชาวบ้าน/มะขามป้อม ได้เลือกใช้ **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)** เป็นแนวทางในการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพราะการวิจัยนี้ได้เป็นการเดินทางไปสู่ปลายทางที่มีตัวแบบกำหนดไว้แล้วอย่างชัดเจน มิได้เป็นการทดสอบทฤษฎี หรือสร้างกรอบที่แน่นอนขึ้นมาแล้วนำมาวัดผลว่าทำได้ตามกรอบที่วางไว้หรือไม่ เช่นแนวทางของสำนักปฏิฐานนิยม (Positivism) แต่เป็นการศึกษาแบบค้นไป พบไป อธิบายไป เพื่อให้สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมาจากการสังเกตงานตามสภาพความเป็นจริง ซึ่งน่าจะอธิบายด้วยแนวทางปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) มากกว่า

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นความพยายามในการศึกษาตนเอง ด้วยการใช้วิธีการ แนวคิด และทัศนะที่หลากหลายในการพิจารณาปรากฏการณ์ จากทั้งมุมมองตามทัศนะของคนใน (Emic) และมุมมองของคนนอก (Etic) เพื่อให้สามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างครอบคลุมและเที่ยงตรงที่สุด แม้ว่าจะเป็นการวิจัยที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงอคติ (bias) ในการวิจัยได้ทั้งหมดก็ตาม คณะผู้วิจัยได้ทดลองใช้วิธีการสังเคราะห์กระบวนการในการทำงานแบบคนใน แต่ตอบคำถามการวิจัยโดยใช้มุมมองของคนนอก และประยุกต์ใช้เทคนิคอื่นๆ เข้ามาประกอบตามความถนัดและความจำเป็นเพื่อช่วยให้ได้ข้อมูลครบถ้วนตามต้องการ และเนื่องจากคณะผู้วิจัยเป็นกลุ่มคนที่มีธรรมชาติเป็นนักปฏิบัติ ทำให้มีความสนใจในตัวกระบวนการ (Process) มากกว่า Product จึงทำให้กระบวนการของการวิจัยนี้ค่อนข้างจะมีลักษณะที่ผสมผสานการใช้เทคนิคของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่เน้นการมีส่วนร่วม (Participatory Method) อยู่มาก แต่ก็ไม่ชัดเจนจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

โดยสรุป งานวิจัยนี้มีลักษณะเป็นกรณีศึกษา (Case study) ของกลุ่มละครมะขามป้อม และพื้นที่ทำงานของทางกลุ่มฯ จำนวน 4 พื้นที่ (Site) ด้วยวิธีการลงภาคสนาม (field research) ร่วมกับการศึกษาเอกสาร (Document Research) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย 4 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการและกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม 2) เพื่อศึกษากลยุทธ์ในการนำละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาชุมชน ของกลุ่มละครมะขามป้อม 3) เพื่อศึกษาผลของการใช้กระบวนการละครเพื่อการพัฒนาในระดับบุคคลและระดับชุมชน และ 4) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนหรือปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการนำกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาชุมชน มีระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยรวมทั้งสิ้น 18 เดือน (ตั้งแต่ 1 มกราคม 2545 – 30 มิถุนายน 2546)

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ค่อนข้างมีความหลากหลาย คือประกอบด้วยกลุ่มบุคคลถึง 5 กลุ่ม จาก 5 พื้นที่ศึกษาด้วยกัน รวมทั้งสิ้นจำนวน 200 คน¹ ดังนี้

- 1) พื้นที่กลุ่มสี่ชาวบ้าน/มะขามป้อม กรุงเทพฯ ประชากรที่ใช้ศึกษารวม 30 คน
 - 1.1 เจ้าหน้าที่ 8 คน ได้แก่
 - 1.2 อาสาสมัคร 18 คน²
 - 1.3 ผู้ก่อตั้งกลุ่มสี่ชาวบ้าน/มะขามป้อม จำนวน 3 คน และอดีตเจ้าหน้าที่ 1 คน
- 2) พื้นที่กลุ่มเยาวชนมะขามแก้ว อ. เมือง จ. แม่ฮ่องสอน ประชากรที่ใช้ศึกษารวม 50 คน
- 3) พื้นที่กลุ่มละครเยาวชนเพื่อชุมชนดาวลูกไก่ อ. นครไทย จ. พิษณุโลก รวม 60 คน
- 4) กลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมครองแครง อ.สาคลี จ.พระนครศรีอยุธยา รวม 42 คน
- 5) กลุ่มผืนละไมวัยละมุน อ.เมือง จ.สงขลา ประชากรที่ใช้ศึกษารวม 18 คน

การเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลภาคสนามใช้เวลา 12 เดือน โดยวิธีการศึกษาประวัติกลุ่ม การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกตการทำงานทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็น

¹ รายชื่อผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย (ส่วนภูมิภาค) ทั้งหมดอยู่ในภาคผนวก

² รายชื่อของอาสาสมัครที่เข้าร่วมให้ข้อมูลในโครงการวิจัยอยู่ที่ภาคผนวก

ทางการและไม่เป็นทางการ โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึกบุคคลสำคัญ (Key informant) และผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ร่วมกับเทคนิคอื่นๆ ที่ออกแบบและประยุกต์ขึ้นมาให้เข้ากับบริบทของกลุ่มตัวอย่างและชุมชน เช่นการจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์เพื่อการประชุมกลุ่ม (Creative activities for focus group) ที่ประกอบด้วย กิจกรรมศิลปะและละคร เพื่อช่วยให้กลุ่มเป้าหมายสามารถสะท้อนข้อมูลในเชิงลึก ที่ไม่อาจพูดคุยกันได้อย่างตรงไปตรงมา ทั้งในด้านความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ความเชื่อ และปัญหาของกลุ่มกรณีศึกษา รวมทั้งได้ใช้เทคนิคเดียวกันนี้กับคณะทำงานของกลุ่มสี่ชาวบ้าน/มะขามป้อม ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่และอาสาสมัครทั้งหมดอีกด้วย โดยกระบวนการดังกล่าวจะช่วยให้เกิดการตรวจสอบข้อมูลในประเด็นต่างๆ ได้ในตัวเอง

นอกจากนี้เพื่อการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ (Validity) ของข้อมูล ในด้านผลของกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาในระดับบุคคล คณะผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เข้ามาช่วย โดยลงมือจัดกิจกรรมละครเพื่อการพัฒนาใหม่ทั้งกระบวนการกับเยาวชน กลุ่มใหม่ ของกลุ่มเยาวชนมะขามแก้ว อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน เพื่อเป็นการทดสอบความเชื่อมั่นและความมีเสถียรภาพของกระบวนการละครที่ได้สังเคราะห์ขึ้นใหม่จากศึกษาขั้นต้น เพื่อให้ทราบผลของการใช้กระบวนการละครจากการปฏิบัติจริงอีกครั้งก่อนจะนำมาวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นสุดท้าย

การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการศึกษาแต่ละช่วง จะเน้นการมีส่วนร่วมของคณะผู้วิจัยและบุคคลสำคัญในพื้นที่ศึกษา ด้วยการระดมสมอง แลกเปลี่ยนประสบการณ์ อภิปรายถกเถียง เพื่อการตั้งสมมติฐานชั่วคราว (Working hypothesis) และเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนเหล่านี้คณะผู้วิจัยจะให้ทัศนะของคนในเป็นหลัก ยกเว้นในขั้นตอนสุดท้ายของการวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามงานวิจัย (Research Question) จะวิเคราะห์ข้อมูลด้วยมุมมองของคนนอก โดยเฉพาะในประเด็นที่ต้องพยายามทำให้ปลอดอคติ หรือในขั้นตอนของการสรุปและอภิปรายผลเพื่อเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัย จะกระทำโดยคณะผู้วิจัยหลักทั้ง 3 คน แล้วจึงจะนำเสนอผลการวิจัยคืนกลับให้กับกลุ่มสี่ชาวบ้าน/มะขามป้อม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องสะท้อนกลับ (reflection) หรือเพิ่มเติมข้อมูล เพื่อทำการปรับแก้อีกครั้งจนเกิดความเข้าใจที่ตรงกัน และผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือและเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย

ในการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มา จะใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ด้านผู้เก็บข้อมูล (Investigator

Triangulation) และด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ร่วมกับการใช้วิธีคืนข้อมูลย้อนกลับไปให้ชุมชนหรือองค์กรร่วมกันตรวจสอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความเที่ยงตรงที่สุด

ภายหลังจากเก็บข้อมูลและทำการตรวจสอบแล้วเสร็จ คณะผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจำแนก เปรียบเทียบ สร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytical Induction) โดยทุกขั้นตอนจะมีการตั้งสมมติฐานชั่วคราว (Working Hypothesis) และหาข้อสรุปชั่วคราว (Memo) ควบคู่กันไป จนได้ข้อสรุปเชิงนามธรรม จากนั้นจะมีการอภิปรายผลการศึกษาที่วิเคราะห์ได้แต่ละประเด็นโดยคณะผู้วิจัยจำนวน 3 คน ร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการ(ประจำพื้นที่) ของกลุ่มละครมะขามป้อม หรือเจ้าหน้าที่ประจำของกลุ่มสื่อชาวบ้าน/มะขามป้อม โดยบางครั้งจะมีอาสาสมัครของกลุ่มฯ หรือเยาวชนในแต่ละพื้นที่ร่วมสังเกตการณ์ด้วย เพื่อทำการตรวจสอบข้อมูล เสนอแนะข้อคิดเห็น และเพิ่มเติมรายละเอียดที่ขาดไป ซึ่งถือเป็นการคืนข้อมูลกลับไปยังพื้นที่ศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ

เมื่อคณะผู้วิจัยสามารถสรุปข้อมูลในขั้นสุดท้ายได้แล้ว จึงลงมือเขียนรายงานผลการวิจัย โดยนำเสนอผลการวิจัยเชิงบรรยาย ประกอบตาราง และจัดกิจกรรมคืนข้อมูลกลับสู่ที่ประชุมของกลุ่มละครมะขามป้อมอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง

เพื่อให้เห็นภาพรวมของระเบียบวิธีวิจัยและเทคนิคต่างๆ ที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ คณะผู้วิจัยจึงขอเสนอรายละเอียดซึ่งได้จำแนกไว้เป็นขั้นตอน (Phase) ใหญ่ๆ 4 ช่วง ดังต่อไปนี้

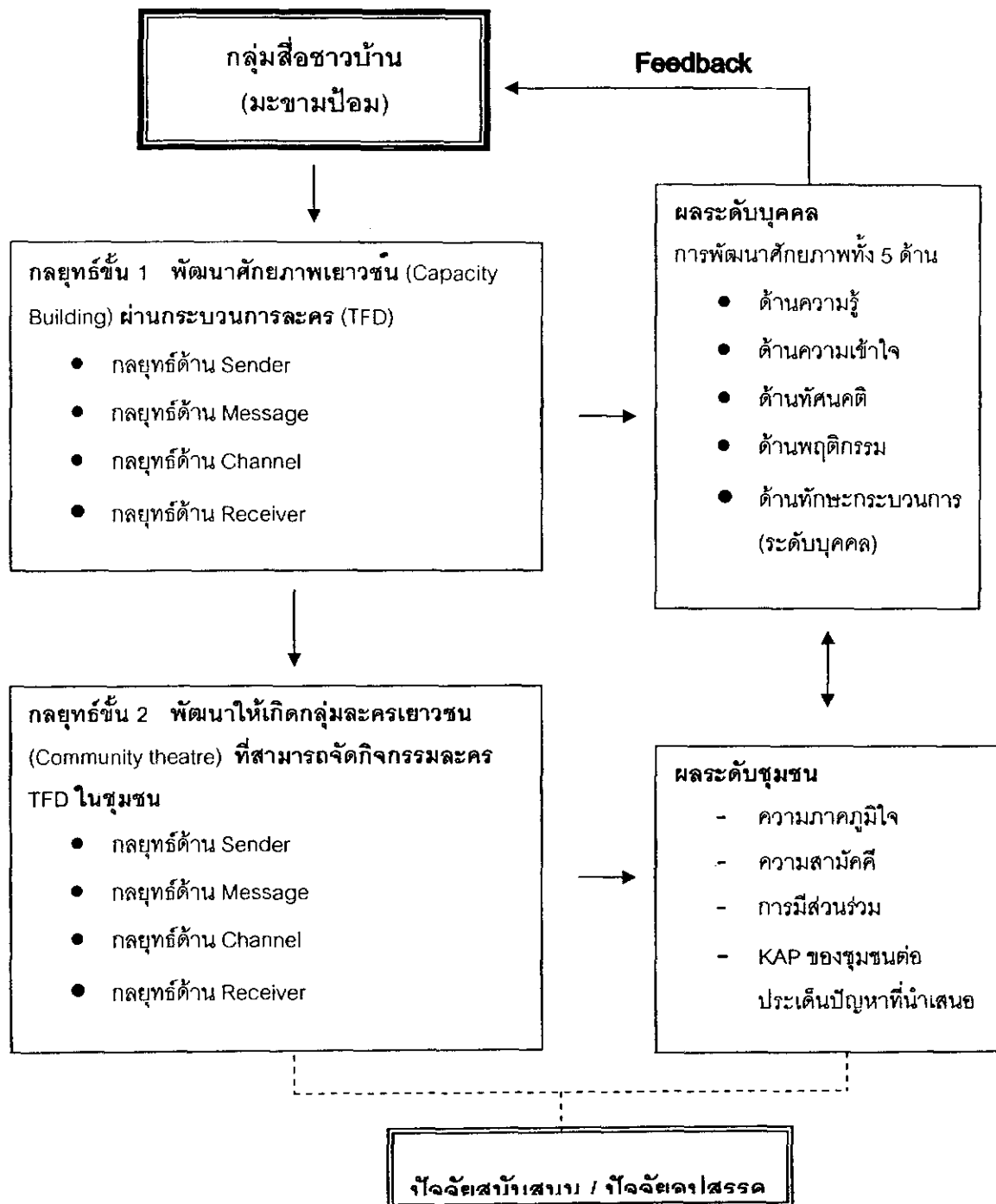
ระยะที่ 1 ทบทวนอดีต วิเคราะห์ความหมาย อธิบายปัจจุบัน นิยามความเป็น "มะขามป้อม"

ระยะที่ 2 สังเคราะห์กระบวนการละครเพื่อการพัฒนา ฉบับ "มะขามป้อม"

ระยะที่ 3 ศึกษาวิเคราะห์กลยุทธ์ ปัจจัย และผลของการใช้กระบวนการละครเพื่อการพัฒนา
ใน 4 พื้นที่ศึกษา

ระยะที่ 4 สะท้อนกลับผลการศึกษาให้กับองค์กร เพื่อตรวจสอบความถูกต้องหรือเพิ่มเติม
ข้อมูล ทำความเข้าใจ สรุปและอภิปรายผลร่วมกัน

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

แผนภูมิที่ 4 : แสดงกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษากระบวนการละครเพื่อการพัฒนา

ผลที่ได้จากการวิจัย

1. พัฒนาการ และความเป็นมาในการดำเนินงานละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อมทั้งด้านแนวคิดและเทคนิควิธีการ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นข้อมูลเชิงประวัตินของการใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาในสังคมไทย

“กลุ่มละครฆาตกรรม” เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานด้านสื่อเพื่อการพัฒนาอย่างจริงจังเป็นกลุ่มแรกๆ ในประเทศไทย และใช้สื่อละครเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงานพัฒนาบุคคล และสังคมอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด เป็นเวลากว่า 20 ปีมาแล้ว โดยเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมปฏิบัติงานกับขบวนการพัฒนาชุมชนของภาคสาธารณสุขประโยชน์ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ. 2523) โดยการริเริ่มของ อาจารย์โคทม อารียา นักพัฒนาอาวุโส ร่วมกับศิลปินนักการละครและปัญญาชนกลุ่มหนึ่ง ที่ทำกิจกรรมขับเคลื่อนสังคมในช่วงหลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม 2516 ก่อน จะพัฒนามาเป็นองค์กรระดับอาชีพที่มีเป้าหมายการดำเนินงานเพื่อ “พัฒนาสื่อสำหรับประชาชน ในระดับชุมชน และการสนับสนุนบุคคล กลุ่มบุคคลและองค์กรต่างๆ ให้สามารถผลิตสื่อเพื่อการพัฒนาได้ด้วยตนเอง” (กลุ่มสื่อชาวบ้าน,มปป.) เช่นในปัจจุบัน

ความเป็นมาของ “กลุ่มละครฆาตกรรม” เดิมเป็นฝ่ายหนึ่งในโครงการสื่อชาวบ้าน ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ทำกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองสมัย 14 ตุลา และ 6 ตุลาคม โดยในระยะแรก จะเป็นการเล่นละครข้างถนนในด้านการเมือง (ส่งเสริมประชาธิปไตย) ต่อมาปรับเปลี่ยนเป็นการเล่นละครง่าย ๆ ที่ให้ความรู้ประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน กฎหมาย สุขอนามัย ข่าวสารต่างๆ แก่ชาวชนบท โดยวิธีการเล่นละครจะพัฒนาจากสื่อพื้นบ้าน เช่น การเล่านิทาน การเล่นเพลงลูกทุ่ง มาประสานกับเทคนิคละครของโครงการ เช่น ละครหุ่น ละครหน้ากาก ละครใบ้ ภาพยนตร์ (18 ม.ม.) ต่อมาก็มีการขยายงานมาผลิตสื่ออื่นๆ เพิ่มเติม อาทิ สไลด์ ภาพนิ่ง การทำเทปสเปคตัมเพื่อออกอากาศตามเสียงตามสาย ส่วนใหญ่จะทำการผลิตสื่อโดยอาศัยวิธีการผลิตหลายวิธี อาทิการผลิตในพื้นที่คือลงไปอยู่ในพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูล แล้วทำการผลิตสื่อร่วมกับชาวบ้าน หรือรวบรวมข้อมูลกลับมาที่ส่วนกลาง (กทม.) เพื่อทำการผลิตสื่อ แล้วค่อยนำไปเผยแพร่สู่ชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย ในขณะเดียวกันข้อมูลข่าวสารที่รวบรวมได้จากชนบท ก็จะไปเผยแพร่สู่ นักศึกษาหรือสาธารณชนในกรุงเทพด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างเมืองกับชนบท (รุจิรา สุภาษา,2542:70)

ทุกวันนี้ผลงานละครของกลุ่มละครฆาตกรรม ได้รับการยอมรับและกล่าวถึงในแวดวงและเวทีที่แตกต่างกันอย่างกว้างขวางมากขึ้น ตั้งแต่ระดับชาวบ้านในชุมชน จนถึงระดับนักวิชาการในสถาบันการศึกษาชั้นสูง ทั้งยังเป็นที่รู้จักในต่างประเทศ ทั้งในเอเชีย อเมริกา และทวีปยุโรป โดยตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2523-2545 ได้จัดแสดงละครมาแล้วทั้งสิ้น จำนวนไม่น้อยกว่า 441 เรื่อง รวมทั้งสิ้น 8,820 รอบการแสดง ครอบคลุมแสดงมาแล้ว 52 จังหวัด ทั่วประเทศไทย และในต่างประเทศถึง 16 ประเทศ อาทิเช่น ฟิลิปปินส์ ฮองกง ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย เยอรมันนี อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ สหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย เป็นต้น ตลอดระยะเวลา 23 ปี ประมาณการว่ามีผู้ชมที่เคยเข้าชม

การแสดงของมะขามป้อมเป็นจำนวนไม่น้อยกว่า 3,500,000 คน³ (กลุ่มสื่อชาวบ้าน : 2545) แต่ก็ยังเป็นที่น่าสงสัยว่า ผลกระทบในระดับต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ชมเหล่านี้ ภายหลังจากที่ได้ชมการแสดงไปแล้วนั้น ในระยะยาวจะมีมากน้อยเพียงใด และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่พึงประสงค์ได้จริงหรือไม่อย่างไร ซึ่งเป็นคำถามที่แม้แต่ทางกลุ่มก็ยังไม่สามารถตอบตนเองได้ เพราะไม่อาจติดตามผลในระยะยาวกับผู้ชมจำนวนมากมายเหล่านั้

อย่างไรก็ตาม ยังมีงานด้านการฝึกอบรม ซึ่งเป็นงานที่ทางกลุ่มสามารถติดตามผลการทำงานได้อย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมมากกว่า กลุ่มละครมะขามป้อม ได้เคยจัดการอบรมมาแล้วถึง 319 ครั้งนับตั้งแต่ ปีพ.ศ.2524-2545 คาดว่ามีผู้ผ่านการอบรมหลักสูตรต่างๆ ทั้งกลุ่ม ครู-อาจารย์ นักการศึกษา นักพัฒนา และกลุ่มเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนชาวบ้านและผู้นำชุมชน ไม่ต่ำกว่า 18,450 คน และมีแนวโน้มของความต้องการในด้านการจัดฝึกอบรมเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนตั้งแต่ ปี พ.ศ.2540 กล่าวคือความถี่ในการจัดอบรมจากจำนวนเฉลี่ย 7 ครั้งต่อปี (ระหว่างปี 2527-2539) เพิ่มขึ้นเฉลี่ย 46 ครั้งต่อปี นับตั้งแต่ปี 2540 - 2545 เป็นต้นมา แสดงให้เห็นทิศทางการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไปของทางกลุ่ม จากที่เน้นการผลิตละครโดยสมาชิกของมะขามป้อม เพื่อสร้าง “ผู้ชม” มาเป็นการสร้าง “ผู้ผลิต” หรือ Change agent เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนสามารถผลิตละครเพื่อนำมาใช้ในกิจการพัฒนาของตนเองมากขึ้น โดยตัวเลขดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่า ทางกลุ่มได้รับความสนใจและไว้วางใจจากองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ และหน่วยงานของรัฐ ให้ไปจัดอบรมกระบวนการละครเพื่อการพัฒนา ให้กับเยาวชนหรือกลุ่มเป้าหมายของตนมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีตอีกด้วย

ตลอดเส้นทางอันยาวนานของกลุ่มละครมะขามป้อมนั้น ผ่านการลองผิดลองถูก และสั่งสมประสบการณ์จากการทดลองเรียนรู้ แก้ปัญหา ปรับตัว ของคนทำงานจากรุ่นต่อรุ่น และผ่านความเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากมาย ทั้งยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบทการพัฒนาในสังคมไทยอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งน่าจะเป็นตัวอย่างของความพยายามในการบริหารจัดการและปรับตัวเพื่อความอยู่รอดขององค์กรพัฒนาเอกชนสายสื่อและศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสายงานที่มักได้รับการสนับสนุนหรือให้ความสำคัญน้อยที่สุดในสังคม แต่กลุ่มละครมะขามป้อมก็สามารถดำรงอยู่และเอาตัวรอดจากวิกฤติต่างๆ ที่ต้องเผชิญตลอด 23 ปี โดยสามารถสร้างงานศิลปะที่มีคุณค่าควบคู่ไปกับงานพัฒนาสังคมได้อย่างต่อเนื่อง ด้วยการพัฒนากลยุทธ์ในการทำงานอันเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มเช่น การผสมผสานแนวคิดการทำงานละครแบบ “สวมหมวกหลายใบ” คือบุคลากรของมะขามป้อมจะต้องเป็นได้ทั้งศิลปิน นักพัฒนา และนักการศึกษา ตลอดจนสามารถประยุกต์ใช้สื่อละครให้รองรับความต้องการของหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้สามารถทำงานได้หลากหลาย

³ จำนวนผู้ชม คำนวณจากเอกสารย้อนหลัง 20 ปี

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มละครมะขามป้อมมีการใช้สื่อละครในสองด้านหลักๆ คือใช้เป็นสื่อละครหรือสื่อการแสดง (Theatre production) และใช้เป็นกระบวนการ (Theatre Process) ในการพัฒนาบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เรียกว่าการอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ในด้านพัฒนาการการใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม พบว่า ตลอดระยะเวลากว่า 20 ปี กลุ่มละครมะขามป้อมได้เรียนรู้ ทดลอง ค้นหา ทั้งด้านแนวทาง รูปแบบ และกลวิธีที่หลากหลาย แบบทำไปคิดไปแก้ปัญหาไป ก่อนจะคลี่คลายมาเป็นสื่อละครเพื่อการพัฒนาอันมีกระบวนการที่มีแนวคิดและขั้นตอนที่ชัดเจน มีความลงตัว ซึ่งทางกลุ่มได้ใช้เป็นเครื่องมือหลักในการทำงานในปัจจุบัน จากการศึกษาข้อมูลคณะผู้วิจัยได้แบ่งพัฒนาการการใช้สื่อละครของกลุ่มมะขามป้อม ออกเป็น 3 ระยะใหญ่ ตามลักษณะเด่นของเทคนิคที่ใช้ในการทำงานของกลุ่ม และแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการทำงานดังนี้

1. ยุคละครเร่ (Touring Theatre) และ การอบรมทักษะละคร-สื่อการสอนแบบละคร (พ.ศ. 2523 – 2531)

เป็นยุคที่ทางกลุ่มเน้นใช้รูปแบบของละครเร่ หรือละครรณรงค์ เป็นเครื่องมือหลักในการสื่อสารโดยตรงกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นความบันเทิงสอดแทรกเนื้อหาจริยธรรม มุ่งให้ความรู้โดยตรงกับกลุ่มเป้าหมายโดยใช้ตนเองเป็นผู้สื่อสาร เทคนิคที่นำมาใช้ เช่น ละครสมัยใหม่ ละครหุ่น ละครหน้ากาก ที่มีลักษณะเรียบง่าย สะดวกประหยัด รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ยังมีทิศทางสื่อสารจากบนลงล่าง ที่เน้นให้ข้อมูลข่าวสารและโน้มน้าวใจให้เชื่อ แม้ว่าการแสดงละครจะใช้กระบวนการมีส่วนร่วมก็ยังมีลักษณะเป็นเพียงปฏิริยาสะท้อนกลับจากผู้ชมมากกว่าเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ชมต่อเนื้อหาสาระที่แท้จริง

งานด้านการอบรมเน้นการอบรมทักษะละครในช่วงสามปีแรก เพราะบุคลากรมีความชำนาญในการฝึกฝนนักละคร วิทยากรเป็นศิลปินที่ทำงานแวดวงละครเวทีมาก่อน ส่วนระยะหลังมีการพัฒนาคิดค้นกระบวนการละครที่ไม่เน้นพัฒนาทักษะการแสดงในเชิงศิลปะการละคร แต่นำกระบวนการละครมาใช้อำนวยความสะดวกให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ในห้องเรียน ของนักเรียนซึ่งเรียกว่า “การอบรมสื่อการสอนแบบละคร” เพราะวิทยากรที่เป็นแกนนำในขณะนั้นมีทักษะของนักวิชาการมากกว่านักแสดง เมื่อประกอบกับโจทย์ที่ได้รับคือการฝึกอบรมครูระดับประถมศึกษาจึงได้พัฒนากระบวนการละครที่เหมาะสมสำหรับใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน หรือที่เรียกว่าละครเพื่อการศึกษาขึ้นมาจนเป็นเทคนิคที่สอง

จากการศึกษาแนวความคิดในการก่อกำเนิดกลุ่มและการทำงานของกลุ่มผู้ก่อตั้งคณะผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดทางด้านการสื่อสารที่กลุ่มละครมะขามป้อมได้นำมาใช้เป็นฐานคิดในการทำงานช่วงแรกเป็นแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา แต่น่าจะเป็นกระบวนการทัศน์

dependency paradigm เนื่องจากหลักฐานหลายประการ เช่นการให้สัมภาษณ์ของคณะทำงานในยุคแรกๆ และเอกสารได้ระบุว่า สื่อละครของกลุ่มมะขามป้อม เป็นสื่อระดับย่อยหรือ Micro media มุ่งทำงานกับผู้คนในระดับรากหญ้า และเป็นความพยายามที่จะต่อต้านอิทธิพลทางลบอันเกิดจากสื่อกระแสหลัก แนวความคิดที่มุ่งสนับสนุนให้ภาคประชาชนสามารถสร้างสื่อด้วยตนเอง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนและเพื่อการพึ่งตนเองทางด้านการสื่อสารของภาคประชาชน แต่ในทางปฏิบัติก็ยังเห็นว่าไม่หลุดจากวิธีการแบบที่นิยมใช้กันในยุคของ Modernistic Paradigm อย่างสิ้นเชิง เช่นการรณรงค์โดยใช้เนื้อหาสาระที่กำหนดมาแล้วจากส่วนกลาง หรือยังมีมาตรฐานชุดเดียวในการสร้างละครที่จะสื่อสารกับผู้ชมทุกภูมิภาค โดยไม่ได้คำนึงถึงบริบทเฉพาะของชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นต้น

2. ยุคละครเพื่อการพัฒนา (Theatre for development) พ.ศ. 2532 — 2542

ยุคนี้มีจุดเด่นคือมีการนำรูปแบบของละครเพื่อพัฒนามาใช้ การผลิตสื่อละครมีการพัฒนาจากยุคแรกคือมีการเลือกประเด็นปัญหาที่เฉพาะมารณรงค์ และมีการศึกษาข้อมูลจาก ชุมชนมาผลิตผลงาน นอกจากนั้นยังมีการนำสื่อพื้นบ้านและสื่อวัฒนธรรมมาผสมผสานกับสื่อละครสมัยใหม่จนเกิดเป็นรูปแบบของละครมะขามป้อมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว กระบวนการนำเสนอมีเริ่มมีการเน้นให้ผู้ชมใช้ความคิดวิเคราะห์จากข้อมูลเพื่อสร้างทางเลือกของตนเองมากกว่าจะโน้มน้าวใจหรือให้ข้อมูลแบบชวนเชื่อ นอกจากนั้นยังมีการเพิ่มกระบวนการพูดคุยอภิปรายภายหลังแสดงละครจบ ซึ่งก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารของผู้ชมเพิ่มมากขึ้น

งานอบรมเน้นใช้กระบวนการละคร มาออกแบบให้เป็นกระบวนการเพื่อพัฒนาศักยภาพให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งระดับบุคคลและระดับกลุ่ม มีการพัฒนาหลักสูตรละครเพื่อการพัฒนาเยาวชน ใช้จัดอบรมให้กับอาสาสมัคร(ส่วนกลาง) และอบรมให้กลุ่มเยาวชนต่างๆ ในเขตภูมิภาค เพื่อสร้างทางเลือกใหม่ในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมหรือชุมชน และเป็นการเสาะหาอาสาสมัครเข้ามาสืบทอดการดำเนินงานของกลุ่ม แต่ในช่วงกลางของยุคนี้เป็นต้นมา (พ.ศ. 2538-2542) งานอบรมเน้นใช้กระบวนการละครเพื่อการพัฒนาชุมชนในเชิงลึกมากขึ้น โดยการอบรมในส่วนภูมิภาค มีความพยายามจะสร้างกลุ่มละครเยาวชนในพื้นที่ เพื่อให้เป็น Change agent ที่สามารถดำเนินงานละครเพื่อการพัฒนาในพื้นที่เพื่อประโยชน์ทางการสื่อสารภายในชุมชนท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่าแนวความคิดที่มีอิทธิพลในการทำงานยุคนี้ คือแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา กระบวนทัศน์ใหม่นี้ไม่อย่างชัดเจน ซึ่งบุคลากรของมะขามป้อมได้รับการถ่ายทอดจากการเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายคนทำงานด้านการสื่อสารเพื่อการ

พัฒนาในระดับสากลและกระแสแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาภายในประเทศ ทำให้มีการใช้คำศัพท์เทคนิคที่เกี่ยวข้องเช่น การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม การสื่อสารเพื่อประชาชน เข้ามาเป็นฐานคิดในการสร้างสื่อและการอบรมละคร ในด้านกระบวนการและรูปแบบการสื่อสารในยุคนี้แสดงให้เห็นถึงทิศทางการสื่อสารจากล่างขึ้นบน และเป็นการสื่อสารสองทางในการทำงานทุกๆ ขั้นตอน

3. ยุคละครชุมชน (Community Theatre) และลิเกมะขามป้อม

พ.ศ. 2542 - ปัจจุบัน

ในยุคนี้มีจุดเปลี่ยนในด้านรูปแบบของสื่อการแสดงที่ใช้ จากการใช้สื่อละครร่วมสมัยมาประยุกต์กับสื่อพื้นบ้านและสื่อวัฒนธรรมเพื่อนำเสนอประเด็นปัญหา มาเป็นการกลับไปใช้รูปแบบของสื่อพื้นบ้านและศิลปะแบบประเพณีนิยม มาปรับปรุงใหม่ให้นำเสนอสาระร่วมสมัยสู่ผู้ชมซึ่งเป็นคนร่วมสมัยได้มากขึ้นเกิดเป็นลิเกร่วมสมัยหรือลิเกมะขามป้อม ส่วนสื่อละครเพื่อการพัฒนาแบบเดิมที่พัฒนาขึ้นในยุคสองนั้นได้กลายเป็นสื่อรอง

ส่วนในด้านการอบรมมีจุดเน้นที่ชัดเจน มีการสร้างหลักสูตรและกำหนดรูปแบบในการอบรมที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น ซึ่งสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้และพัฒนาในยุคที่สอง คือ ละครเยาวชนเพื่อการพัฒนาชุมชน มุ่งพัฒนาศักยภาพให้เยาวชนในชุมชน สามารถรวมตัวกันทำงานละครเพื่อการพัฒนาภายในชุมชนของตนได้ด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาให้เกิดกลุ่มละครเยาวชนที่มีความยั่งยืนในระยะยาว และเพื่อหวังให้ดำรงอยู่เป็นกลุ่มละครชุมชน (Community Theatre) ได้ต่อไป

คณะผู้วิจัยพบว่าแนวคิดที่ทางกลุ่มละครมะขามป้อมนำมาใช้เป็นฐานคิดในการทำงานยุคนี้ (เน้นเฉพาะการทำงานละครชุมชน) คือแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่สืบเนื่องมาจากยุคที่สอง และมีการนำแนวคิดการสื่อสารเพื่อชุมชนเข้ามาใช้ เห็นได้จากการที่มีคำพูด “ละครเพื่อชุมชน โดยชุมชน ของชุมชน” เพื่ออธิบายการทำงานในองค์กรบ่อยครั้ง แต่ก็ยังเป็นแนวความคิดที่ยังไม่ตกผลึกจนเกิดความชัดเจนส่งผลไปสู่การทำงานโดยภาพรวมจนเกิดเป็นทิศทางหลักขององค์กร ซึ่งในขณะที่กำลังทำวิจัยอยู่เป็นระยะที่มีภาวะความสับสน (Chaos) ภายในองค์กร ค่อนข้างมาก เป็นช่วงที่มีกระแสแนวคิดการทำงานหลายกระแสเกิดขึ้น และอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านที่ยังไม่มีความแน่นอนว่า กลุ่มละครมะขามป้อมจะเลือกหันหัวเรือไปทางไหน

2. กระบวนการละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม

กระบวนการละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม เป็นการนำกระบวนการผลิตละครเพื่อการพัฒนาของทางกลุ่ม(ซึ่งได้พัฒนาขึ้นในยุคที่สอง) มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้เข้าร่วมกิจกรรม ผ่านรูปแบบการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เพื่อสนับสนุนให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง ผู้อื่น และสังคมแวดล้อม (หรือชุมชน) เกิดความตระหนักรู้และภาคภูมิใจในตนเอง ตลอดจนสามารถพัฒนาทรัพยากรภายในตนเอง จากการฝึกฝนเรียนรู้ ค้นหา ทดลอง ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์และกิจกรรมการละคร ที่สามารถสะท้อนปัญหาหรือบอกเล่าเรื่องราวความคิดของกลุ่มหรือชุมชนของตนเอง ร่วมกับการใช้เทคนิคทางการพัฒนาอื่นๆ เช่นการระดมสมอง การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การศึกษาข้อมูลและสภาพปัญหาจริงในชุมชน จนกระทั่งผู้เข้าร่วมโครงการมีทักษะในการผลิตละครเพื่อการพัฒนา ในระดับที่สามารถนำละครที่สร้างขึ้นอย่างง่าย ๆ ไปจัดแสดงแก่ผู้ชมในชุมชนของตนได้ ถือเป็นการให้ข้อมูลย้อนกลับสู่ชุมชนอันจะนำไปสู่การแสวงหาข้อสรุปหรือหนทางแก้ไขร่วมกันระหว่างผู้แสดงและผู้ชมซึ่งล้วนเป็นคนในชุมชนด้วยกันได้ต่อไปในอนาคต กระบวนการละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม จะประกอบด้วยขั้นตอน 7 ขั้นตอนหลัก คือ

ขั้นที่ 1 การเตรียมงานและประสานงาน การเตรียมงานและประสานงานเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการทำกิจกรรมละครเพื่อการพัฒนา การเตรียมงานแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ 1) การเตรียมงานในส่วนของผู้ปฏิบัติงาน 2) การเตรียมงานในส่วนขององค์กรร่วมจัดหรือชุมชน 3) การเตรียมตัวของกลุ่มเป้าหมาย

ขั้นที่ 2 ฝึกทักษะการแสดงและทักษะละคร ขั้นนี้จะเป็นขั้นตอนของการพัฒนาผู้เข้าร่วมอบรมในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม โดยใช้กระบวนการละครเป็นศูนย์กลาง เริ่มจากการพัฒนาศักยภาพภายในตัวบุคคล (Personal Resources) พัฒนาทักษะทางสังคม (Inter personal Resources) พัฒนาความรู้และทักษะการแสดง (Basic Acting Skill) และการทำละครอย่างง่ายให้กับกลุ่มผู้เข้ารับการอบรม โดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning), การเรียนรู้ผ่านการกระทำจริง (Learning by doing) และการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Method) ที่เน้นการบูรณาการความรู้และทักษะต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวมด้วยชุดกิจกรรมย่อยดังต่อไปนี้

1. การเตรียมความพร้อม เพื่อสร้างความคุ้นเคย และเตรียมความพร้อมของร่างกายและจิตใจในการทำกิจกรรมละคร ให้กับผู้เข้าอบรม ทั้งยังช่วยให้วิทยากรได้รู้พื้นฐานของผู้เข้ารับการอบรมจากกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมละลายพฤติกรรม กิจกรรมการรู้จักตนเองและผู้อื่น กระบวนการกลุ่ม(Group Dynamic)

2. การฝึกทักษะพื้นฐาน กิจกรรมการฝึกทักษะพื้นฐานการแสดงจะถูกออกเป็นให้เป็น เกม หรือเป็นกิจกรรมละคร (Theatre Game) แบบบูรณาการ ที่สามารถช่วยให้ผู้เข้าอบรมได้ฝึกฝนตนเองร่วมกับกลุ่มเพื่อน ในทักษะย่อยต่างๆ ดังนี้ การฝึกสมาธิ (Concentration) การจินตนาการ (Imagination) การสร้างความเชื่อ (Believing) การสื่อสารโดยใช้ร่างกาย (Body Expression & Mime) การฝึกการใช้เสียง (voice training) การสร้างเรื่องอย่างง่าย (Story telling) เพื่อให้เยาวชนสามารถสร้างละครง่ายๆ ด้วยตนเองจากทักษะที่ได้ฝึกฝนในแบบฝึกหัดเหล่านี้

ขั้นที่ 3 การศึกษาข้อมูลและประเด็นปัญหา การศึกษาข้อมูลชุมชนเป็นขั้นตอนที่จะพาผู้เข้าร่วมอบรมรู้จักทำงานกับประเด็นปัญหา และการรู้จักใช้แหล่งข้อมูลในชุมชนของตนเอง เพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการทำละคร วิธีการศึกษาข้อมูลกับชุมชนที่ใช้ในการอบรมละครเพื่อการพัฒนา นั้น ไม่เน้นใช้วิธีการที่ซับซ้อนหรือเป็นทางการมาก แต่จะประยุกต์จากเทคนิคการศึกษาข้อมูลชุมชนแบบง่ายๆ เช่นการสำรวจทางกายภาพเพื่อทำแผนที่ชุมชนอย่างง่ายๆ การตั้งประเด็นคำถามแล้วนำไปสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เป็นต้น เพราะจุดมุ่งหมายของการลงชุมชนยังไม่ได้เน้นการได้ข้อมูลที่ละเอียดหรือมีคุณภาพมากนัก แต่เน้นกระบวนการเรียนรู้และการทดลองปฏิบัติของผู้เข้าอบรมมากกว่า เมื่อผู้เข้าอบรมกลับจากชุมชนแล้ว จะนำข้อมูลที่ได้มาร่วมกันวิเคราะห์ หรือให้ช่วยกันพิจารณาว่ามีเรื่องอะไรบ้างที่ชุมชนต้องการให้นำเสนอในละคร เพื่อให้กลุ่มลงมติเลือกนำมาสร้างเป็นละคร

ขั้นที่ 4 การผลิตผลงานละคร ในขั้นตอนการผลิตผลงานละครนี้ เป็นขั้นตอนที่กลุ่มผู้เข้าอบรมจะมีทักษะในการสร้างละครอย่างง่ายๆ ได้ด้วยตัวเอง (ซึ่งได้มาจากการอบรมขั้นที่ 2) ร่วมกับข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์และเลือกสรรแล้วในขั้นที่ 3 จึงจะมาสังเคราะห์ให้เป็นเรื่องราวและฉากละคร โดยวิทยากรจะใช้หลักการที่ผู้เข้าอบรมได้เรียนรู้ตลอดการอบรมมาใช้อีกครั้ง โดยเริ่มจาก 1) ให้ผู้เข้าอบรมสร้างละครสั้นๆ จากประเด็นปัญหา 2) สรุปผลการสร้างสรรค์และคัดเลือกภาพ (ฉาก) โดยแสดงละครทั้งเรื่อง (Run-through) 3) เตรียมงานการแสดงและอุปกรณ์ประกอบ (Production) 4) การซ้อมรวมของทุกฝ่าย และเตรียมการจัดแสดง (Dress Rehearsal)

ขั้นที่ 5 การจัดแสดงละคร ในการแสดงละครในชุมชนนั้น กลุ่มละครมะขามป้อมได้เน้นให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้เรียนรู้ทักษะในการเตรียมตัวก่อนการแสดง มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การประชาสัมพันธ์ในชุมชนที่จะเข้าไปแสดง ผู้เข้าอบรมส่วนหนึ่งที่เลือกรับหน้าที่ฝ่ายประชาสัมพันธ์จะต้องจัดเตรียมป้ายคำหรือโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์อย่างง่าย ที่จัดทำด้วยตนเอง จัดขบวนแห่แหน เตรียมสถานที่สำหรับผู้ชมการออกแห่แหนเพื่อเรียกคนดู

2. การจัดกิจกรรมก่อนการแสดง เพื่อเตรียมความพร้อมของผู้ชม และการให้ข้อมูลกับ ผู้ชม ในเรื่องโครงการต่างๆ ที่ได้จัดอบรมมา การแนะนำกลุ่มวิทยากร กลุ่มนักแสดง หรือ องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย
3. กิจกรรมการแสดง เมื่อเข้าสู่ช่วงของการแสดง โฆษกหรือพิธีกรจะดำเนินกิจกรรมเพื่อ เข้าสู่การแสดง นักแสดงของแต่ละกลุ่มก็จะแสดงจนจบเรื่องโดยจะใช้ภาษาถิ่นในการ แสดง
4. กิจกรรมหลังการแสดง เมื่อแสดงละครจบ พิธีกรจะออกมาพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนกับกลุ่ม ผู้ชมในเรื่องราวที่ได้แสดงไป เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการละครเพื่อการพัฒนา เพื่อให้ เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้สึกรู้สึก ความคิด ทักษะ อันเกิดจากการชมละคร ไปจนถึงการ อภิปรายถกเถียงในหมู่ผู้ชมและกลุ่มนักแสดงเกี่ยวกับประเด็นปัญหา เพื่อขยายการเรียนรู้ จากกลุ่มผู้เข้าอบรมไปยังกลุ่มผู้ชมในชุมชนนั่นเอง

ขั้นที่ 6 การประเมินผลและสรุปบทเรียน หลังจากแสดงเสร็จจะมีการประเมินผล และสรุปบทเรียนร่วมกันระหว่างทีมวิทยากรและผู้เข้าร่วมอบรม และทีมวิทยากรกับคณะทำงาน ทั้งหมด โดยแบ่งการประเมินผลและการสรุปบทเรียนออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ ดังนี้

1. การประเมินผลและสรุปบทเรียนหลังการแสดงเสร็จสิ้นลง เป็นการประเมินผล การทำงานละครเพื่อการพัฒนาของผู้เข้าร่วมอบรม นับตั้งแต่การสร้างละคร จนกระทั่งจบการแสดง ทั้งนี้เพื่อให้ทีมงานได้เรียนรู้และถึงปัญหาและสาเหตุ ของปัญหาที่ได้ค้นพบในการปฏิบัติงานเพื่อร่วมกันค้นหาวิธีแก้ปัญหามในการ ทำงานครั้งต่อไป
2. การประเมินผลและสรุปบทเรียนจากการอบรม(กลุ่มผู้เข้าอบรมและวิทยากร) เป็นการประเมินผลจากการอบรม และสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการอบรมทั้ง กระบวนการตั้งแต่เข้ามาอบรมวันแรกจนกระทั่งเสร็จสิ้นการอบรม แต่การ ประเมินผลจากการอบรมโดยภาพรวมมักจะใช้แบบสอบถาม
3. การประเมินผลและสรุปบทเรียนจากการอบรม (วิทยากรและองค์กรร่วมจัด) เป็นการประเมินผลการทำงานอบรม ทั้งในส่วนของกลุ่มละครมะขามป้อมและ ในส่วนของการประสานงานกับองค์กรพื้นที่หรือองค์กรร่วมจัด เพื่อให้มีการ หาหรือถึงประเด็นปัญหาจากการทำงานที่เกิดขึ้น นำไปสู่การวางแผนงานและ ติดตามผลต่อไป ทั้งนี้เป้าหมายสำคัญของการประเมินคือเพื่อเรียนรู้ร่วมกันและ นำข้อค้นพบและปัญหามาเป็นบทเรียนในการทำงานครั้งต่อไป

ขั้นที่ 7 การวางแผนงานในระยะต่อไป การวางแผนงานในระยะต่อไป แบ่งออกเป็นสองระดับคือ

1. การวางแผนงานในระยะต่อไปของกลุ่มผู้เข้ารับการอบรม ร่วมกับองค์กรในพื้นที่ หรือองค์กรที่รับผิดชอบกลุ่มเป้าหมาย โดยให้กลุ่มได้ร่วมกันมองทิศทางการทำงานในอนาคต ความคาดหวังและความสนใจที่จะก่อตั้งเป็นกลุ่มละคร ความเป็นไปได้ในการทำงาน การจัดหาสถานที่รวมตัวกัน การเลือกหัวหน้ากลุ่มหรือทีมงานหลักที่จะรับผิดชอบดำเนินงานต่างๆในอนาคต
2. การวางแผนงานของกลุ่มละครมะขามป้อมร่วมกับองค์กรพื้นที่ อาจหารือกันอีกครั้ง ภายหลังจากประชุมร่วมกับกลุ่มเยาวชน เป็นการวางแผนงานในอนาคตร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไร หรือจัดกิจกรรมในระยะต่อไปอย่างไร จะร่วมมือกันในลักษณะใด ใครจะเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นต้น

โดยกระบวนการละครเพื่อการพัฒนาทั้ง 7 ขั้นตอนนี้ กลุ่มละครมะขามป้อมยังได้นำมาปรับใช้ในการพัฒนาบุคคลและชุมชน โดยมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน 3 ระดับคือ

1. ละครเพื่อการพัฒนาเยาวชน (Theatre for Youth Development) เป็นการใช้กระบวนการละคร 7 ขั้นตอน เพื่อการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาเยาวชนเป็นหลัก ทั้งในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นนี้ จะเริ่มต้นที่ตัวเยาวชน และสิ้นสุดลงที่การพัฒนาของเยาวชนเท่านั้น การทำงานอบรมในโครงการละครเพื่อการพัฒนาเยาวชนนี้ จะมีระยะสั้น เช่น 5 – 10 จะไม่มีการติดตามผลต่อเนื่อง
2. ละครเยาวชนเพื่อการพัฒนาชุมชน (Youth Theatre for Community Development) เป็นการพัฒนาชุมชนโดยใช้เยาวชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา กระบวนการละครจะเริ่มพัฒนาจากตัวเยาวชน โดยใช้กระบวนการ 7 ขั้นตอน จนกระทั่งเยาวชนสามารถรวมตัวกันเป็นกลุ่มละครเยาวชนและจะขยายผลการพัฒนาจากกลุ่มเยาวชนไปสู่ชุมชน นั่นคือการที่กลุ่มละครเยาวชนจะสามารถสร้างกิจกรรมละครเพื่อการพัฒนา เพื่อพัฒนาผู้ชมในชุมชนได้ด้วยตนเอง การทำงานอบรมในโครงการละครเยาวชนเพื่อการพัฒนาชุมชนนี้ จะเริ่มต้นที่เยาวชนและจบลงที่การพัฒนาชุมชน ซึ่งทำให้การทำงานจะต้องอาศัยระยะเวลาที่ยาวนานต่อเนื่อง มีติดตามผลและอบรมซ้ำจนกว่าจะเกิดกลุ่มละครเยาวชนที่เข้มแข็ง จากประสบการณ์ของกลุ่มใช้ระยะเวลาประมาณ 3-4 ปี
3. ละครชุมชนเพื่อการพัฒนา (Community Theatre for Development) เป็นการใช้กระบวนการละครเพื่อการพัฒนาขั้นสูง ต่อยอดจากระดับที่ 2 คือมุ่งพัฒนาให้กลุ่มละครเยาวชนยกระดับเป็น“กลุ่มละครชุมชน”มีบทบาทเป็นเครื่องมือทางการสื่อสารของชุมชน

โดยชุมชน และเพื่อชุมชน (ตามแนวคิดการสื่อสารเพื่อชุมชน) กลุ่มละครจะเป็นกลไกทางเลือกของชุมชนในการสื่อสาร แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และวิเคราะห์วิจารณ์ข้อมูลหรือประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยกลุ่มละครชุมชนนี้อาจมีสถานะเป็นสื่อทางเลือก สื่อบันเทิง เป็นมหรสพ สื่อวัฒนธรรมหรือเป็นกลไกเพื่อสืบสานทางวัฒนธรรมของชุมชนก็ได้ อนึ่งในระดับละครชุมชนนี้ ชาวบ้านในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมกับกลุ่มละครได้ในทุกระดับ รวมทั้งการเข้าร่วมแสดง หรือร่วมผลิตการพัฒนาขึ้นนี้น่าจะใช้เวลาต่อเนื่องจากขั้นที่สองอีกประมาณ 2-3 ปี

ซึ่งกรณีศึกษากลุ่มเยาวชนทั้งสี่พื้นที่ในงานวิจัยนี้ ได้ดำเนินกิจกรรมละครเพื่อการพัฒนาตามแนวคิดในระยะที่สอง คือ แนวคิดละครเยาวชนเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยมีกลุ่มเยาวชนหนึ่งกลุ่มที่ไม่สามารถบรรลุผลการพัฒนาจนถึงแนวคิดในระดับที่สองได้ คือกลุ่มผืนละไมวัยละมุน เนื่องจากมีบริบทของกลุ่มที่เป็นเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และมีกลุ่มเยาวชนอีกสองกลุ่มกำลังพัฒนาไปสู่แนวคิดในระยะที่สาม แต่ยังไม่เป็นผลสำเร็จในปัจจุบัน คือกลุ่มละครเยาวชนเพื่อชุมชนดาวลูกไก่และกลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมครองแครง

3. กลยุทธ์ในการนำละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาชุมชน

จากการศึกษาพบว่า การใช้กลยุทธ์ในการนำสื่อละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของกลุ่มละครมะขามป้อมในภาพรวมนั้น ในกรณีศึกษาครั้งนี้ ถือว่าเป็นการทำงานในยุคที่สามของทางกลุ่มฯ คือยุค ”ละครชุมชน” (Community theatre period) ซึ่งทางกลุ่มฯ มิได้เน้นใช้ตนเองเป็นผู้ส่งสาร โดยใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนา เป็นช่องทางในการสื่อสารไปยังผู้รับสารคือประชาชนในชุมชนโดยตรง เช่นการนำละครณรงค์ในประเด็นปัญหาต่างๆ ไปตระเวนแสดงในชุมชนเหมือนดังการทำงานของกลุ่มในยุคอดีตที่ผ่านมา แต่กลุ่มละครมะขามป้อม ได้สร้างแนวโน้มและทิศทางใหม่ๆ ในการทำงานสื่อเพื่อการพัฒนา ด้วยการ”ใช้ชุดกิจกรรม”ละครเยาวชนเพื่อการพัฒนาชุมชน” เป็นกระบวนการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพให้กับกลุ่มเยาวชนในชุมชน ให้สามารถรวมตัวกันเป็นกลุ่มละครเยาวชน ที่มีสถานะเป็นสื่อบุคคลของชุมชน เพื่อส่งข้อมูลข่าวสารต่างๆ ไปยังชุมชนอีกทอดหนึ่ง โดยใช้กระบวนการละครเพื่อการพัฒนาเป็นช่องทางหลักในการสื่อสาร ทั้งนี้ภายหลังจากการฝึกอบรมจนเยาวชนสามารถดำเนินกิจกรรม ตามกระบวนการและขั้นตอนของละครเพื่อการพัฒนาได้ด้วยตนเองแล้ว ทางกลุ่มจะยังคงเป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนและส่งเสริมการทำงานของกลุ่มละครเยาวชนอยู่ระยะหนึ่ง ก่อนจะค่อยๆ ถอนตัวออกมาจากชุมชน และส่งมอบบทบาทในการดูแลกลุ่มละครเยาวชนให้กับองค์กรภาคีในพื้นที่ต่อไป

กลยุทธ์ต่างๆ ที่กลุ่มสื่อชาวบ้านได้นำมาใช้ในการทำงานละครเพื่อการพัฒนา กับชุมชนจะมีลักษณะที่เกิดจากการค้นพบขณะปฏิบัติงานแบบ ”ทำไป คิดไป แก้ปัญหาไป ” ซึ่งทำให้กลยุทธ์ที่ใช้ในการทำงานแต่ละชุมชน มิได้มีลักษณะที่ตายตัวหรือคงที่ แต่มีความยืดหยุ่น และผันแปรไปได้ตามสถานการณ์ บริบทของชุมชน และกลุ่มเยาวชนที่ทำงานด้วย แต่เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทั้งหมด คณะผู้วิจัยได้สรุปกลยุทธ์การทำงานละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มสื่อชาวบ้านได้จำนวน 8 กลยุทธ์ แบ่งได้เป็นสองกลุ่มคือ ก) กลุ่มกลยุทธ์ที่เกี่ยวกับการใช้สื่อละคร มี กลยุทธ์ที่ 1 ละครเพื่อการพัฒนาสื่อสารพัฒนาประโยชน์, กลยุทธ์ที่ 2 ทำงานด้วยกัน สนุกสุขสันต์ทุกขั้นตอน, กลยุทธ์ที่ 3 เล่นแบบไทยๆ มัดใจทั้งชุมชน, กลยุทธ์ที่ 4 เชื่อมมั่นในความหลากหลาย และ ข) กลุ่มกลยุทธ์ที่เกี่ยวกับชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย มี กลยุทธ์ที่ 5 ยึดเยาวชนเป็นศูนย์กลาง, กลยุทธ์ที่ 6 ยึดหยุ่นกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน, กลยุทธ์ที่ 7 เน้นสร้างการมีส่วนร่วม โดยใช้ ชุมชนเป็นฐาน, กลยุทธ์ที่ 8 ผลักดันให้ Local เป็น Hero ดังต่อไปนี้

กลยุทธ์ที่ 1 “ละครเพื่อการพัฒนา สื่อสารพัฒนาประโยชน์”

การใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนา ในการทำงานพัฒนาชุมชน กลุ่มสื่อชาวบ้านจะมีการนำมาใช้ในหลายมิติและหลายหน้าที่ (Multi Dimension & Multi function) ทั้งในด้านการสื่อสาร กระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนา คือ

1) มิติการสื่อสาร (Communication)

- 1.1) กลุ่มละครมะขามป้อมได้ใช้ละครเพื่อการพัฒนาเป็นเครื่องมือสื่อสาร ระหว่าง นักพัฒนากับเยาวชน เยาวชนกับเยาวชน และเยาวชนกับชุมชน
- 1.2) กลุ่มละครมะขามป้อมได้ใช้ละครเพื่อการพัฒนาเป็น โอกาส (Opportunity & Occasion) ให้เกิดกระบวนการสื่อสารขึ้นภายในชุมชน
- 1.3) กลุ่มละครมะขามป้อมได้ใช้กิจกรรมละครเพื่อการพัฒนา เป็นเสมือนพื้นที่หรือเวทีในการแสดงออก (Expressive function) และการสื่อสาร (Communication Space) ของเยาวชนและชุมชน

2) มิติของกระบวนการเรียนรู้

- 2.1) กลุ่มละครมะขามป้อมใช้ละครเพื่อการพัฒนาเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้าง การเรียนรู้ให้กับกลุ่มเยาวชน
- 2.2) กลุ่มละครมะขามป้อมใช้ละครเพื่อการพัฒนาเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้าง การเรียนรู้ให้กับชุมชน

3) มิติด้านการพัฒนา

- 3.1) กลุ่มละครมะขามป้อมได้ใช้สื่อละครเพื่อเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และ เสริมพลังอำนาจให้กับชุมชน
- 3.2) กลุ่มละครมะขามป้อมได้ใช้สื่อละครเพื่อเป็นกระบวนการบำบัดเยียวยา บาดแผลของเยาวชน หรือชุมชน
- 3.3) ใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการระดมการมีส่วนร่วมของผู้คนและหน่วยงานต่างๆ ในชุมชน

กลยุทธ์ที่ : “ทำงานด้วยกัน สนุกสุขสันต์ทุกขั้นตอน”

วิสัยทัศน์และเสน่ห์เฉพาะตัวตรงที่ “เน้นการทำงานเป็นทีม และทำงานด้วยความ สนุกสนาน.” โดยคนทำงานจะต้องมีส่วนร่วม แลกเปลี่ยน แบ่งปันประสบการณ์ ความคิด ฯลฯ ต่อ การทำงาน ในขั้นตอนต่างๆ อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน กลยุทธ์ในเรื่องของ “ความสนุกสนาน” นี้ จากการสัมภาษณ์พบว่าการทำงานทุกขั้นตอนของมะขามป้อม จะเน้นความสนุก ความสุข และความพึง พอใจขอ ทุกฝ่ายที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยไม่มีการใช้อำนาจหรือการบังคับฝืนใจกันในทุกกรณี โดยมี จุดเน้น 2 ประการคือ 1) เน้นความสุขในการทำงาน และ 2) เน้นบรรยากาศการทำงานที่สนุกสนาน

กลยุทธ์ที่ 3 “เสน่ห์แบบไทยๆ มัดใจทั้งชุมชน ”

การทำงานทุกขั้นตอนของกลุ่มละครมะขามป้อมใช้จริตความเป็นคนไทยอื่นๆ เช่น มีท่าทีอ่อนน้อมถ่อมตนต่อทุกคน ไปลามาไหว้ ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการที่เขามาร่วมงานด้วยก็จะปฏิบัติแบบเดียวกัน นอกจากนั้นยังใช้วิถีความสัมพันธ์แบบไทยๆ ให้เป็นประโยชน์ต่อการทำงานกับชุมชน เช่น อาศัยรูปแบบความสัมพันธ์แบบแม่ยก-ลูกหลาน ในการดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ต้องการความช่วยเหลือจากชุมชนมักมาจากการขอแรง ขอความเมตตา ขอกำลังใจ และความร่วมมือจากชาวบ้านมากกว่าการว่าจ้าง เช่น การขอวัดใช้เป็นสถานที่อบรม การขอได้ทุนบ้านชาวบ้านเป็นที่แสดง การขออาศัยบ้านของชาวบ้านพักระหว่างการอบรมมากกว่าการพักตามโรงแรมในเมือง การขออนุเคราะห์อาหารเย็นจากชุมชนในรอบแสดงที่มีการเริ่แสดงในชุมชนๆ ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชน รู้สึกมีส่วนร่วมและรู้สึกเห็นใจเอ็นดูในฐานะลูกหลานที่ต้องการความช่วยเหลือ เป็นคนที่มาขอพึ่งพามากกว่าคนที่มาสงเคราะห์หรือมาพัฒนาให้ชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนยอมรับการทำงานของกลุ่ม และในขณะเดียวกันชุมชนก็จะเกิดความภาคภูมิใจว่าเป็นตนเองเป็นผู้สนับสนุนคนสำคัญของคณะละคร ทั้งนี้ก็คิดว่า การขอความช่วยเหลือต่างๆ ต้องอยู่ในฐานะที่ชุมชนทำได้โดยไม่ต้องลำบากหรือเดือดร้อน นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ของทางกลุ่มก็มักจะเข้าไปเยี่ยมเยียน พูดคุย หรืออาสาช่วยงานในชุมชนเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนและเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนนั้นๆ เพื่อจะได้นำมาเป็นเงื่อนไขในการออกแบบกิจกรรมหรือปรับหลักสูตรการอบรมให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนต่อไป

กลยุทธ์ที่ 4 “เชื่อมั่นในความหลากหลาย ”

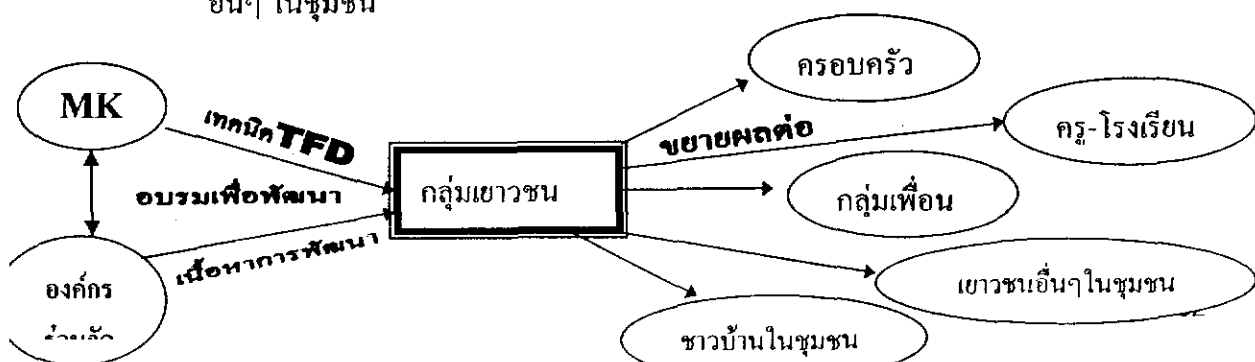
1. การทำงานบนพื้นฐานที่ยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นความหลากหลายของเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรม, ความหลากหลายในความต้องการของแต่ละชุมชน, ความหลากหลายของเทคนิคและรูปแบบทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่นำมาใช้ผลิตละคร, ความหลากหลายของวิธีการที่นำมาใช้จัดกิจกรรมในแต่ละขั้นตอน และความหลากหลายของตัววิทยากร ซึ่งความหลากหลายเหล่านี้ไม่ใช่ปัญหาแต่เป็นความรุ่มรวยทางวัฒนธรรม คนทำงานของกลุ่มละครมะขามป้อมไม่นิยมยึดติดกับรูปแบบที่ตายตัว และไม่เชื่อว่าจะมีสูตรสำเร็จเพียงสูตรเดียวในการทำงาน แนวคิดนี้ได้ส่งผลต่อการวางแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมต่างๆ ให้สอดคล้องกับแต่ละพื้นที่ โดยวิทยากรจะต้องเคารพต่อความหลากหลายเหล่านั้น แล้วนำมาผสมผสานกันให้เกิดเป็นจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของการจัดกระบวนการละครเยาวชนเพื่อการพัฒนาชุมชนในลำดับต่อไป

2. การใช้เทคนิคและวิธีการทำงานที่เคารพความหลากหลายของคนทำงาน ความเชื่อมั่นในแง่บวกของความหลากหลายส่งผลให้การทำงานอบรมทางกลุ่มฯ จะไม่บังคับให้วิทยากรทุกคนต้องทำกิจกรรมตามแบบแผนเดียวกัน แม้ว่าจะมีการวางโครงร่างหรือแนวทางอย่างคร่าวๆ ไว้เป็นหลักสูตรแกนกลาง แต่ก็เปิดโอกาสให้คนทำงานแต่ละคนได้ค้นหาหรือพัฒนากลวิธีในการทำงานด้วยตนเองต่อไป ดังนั้นวิทยากรแต่ละคนจึงมี “สูตร” ของตนเองในการจัดกิจกรรม ซึ่งส่งผลให้หลักสูตรในการอบรมแต่ละพื้นที่จะมีส่วนผสมที่แตกต่างกันออกไปตามกลุ่มวิทยากรที่มา ร่วมกันทำงาน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ทดลอง จนเกิดนวัตกรรมในการ ทำงานใหม่ๆ ขึ้นตลอดเวลา และช่วยให้เยาวชนมีการเรียนรู้จากความหลากหลาย และถ่ายทอดกลยุทธ์ดังกล่าวไปใช้ในการทำงานของตนเองได้ต่อไป
3. ผลิตผลอันเกิดจากความหลากหลาย สำหรับเป้าหมายการพัฒนาของกลุ่มละครเยาวชน นั้น กลุ่มละครมะขามป้อมก็มีแนวคิดที่มุ่งสนับสนุนแต่ละกลุ่ม ได้เติบโตองงาม ตามธรรมชาติของตน โดยเน้นใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของเยาวชนและ ทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นตัวตั้ง มิใช่ใช้ความต้องการหรือแบบแผนจาก องค์กรเป็นตัวตั้ง การเจริญเติบโตและอนาคตของกลุ่มละครขึ้นอยู่กับความพร้อม ของเด็ก องค์กรในพื้นที่และชุมชน ที่จะร่วมมือกันสร้างสรรค์ และจะคงอยู่ต่อไป ด้วยทิศทางที่ชุมชนยอมรับและเลือกนำไปใช้ตามความต้องการของชุมชนนั้นๆ ทำให้ผลิตผลคือกลุ่มเยาวชนที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ เต็มไปด้วยความหลากหลาย มีอัต ลักษณ์ที่แตกต่างกัน ซึ่งกลุ่มละครมะขามป้อมเห็นว่าเป็นความงดงาม และเป็น หลักการสำคัญของการพัฒนาชุมชน

กลยุทธ์ที่ 5 “เยาวชนเป็นศูนย์กลาง” (Youth Oriented)

ในการทำงานละครเพื่อการพัฒนาชุมชนของกลุ่มละครมะขามป้อมนั้น มีแนวคิดที่ยึด “เยาวชน” เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ซึ่งมีความหมายหลายประการ ไม่ว่าจะเป็น

1. การยึดเยาวชนเป็นจุดเริ่มต้น ในการทำงาน ทิศทางในการทำงานละครเพื่อพัฒนา ชุมชนนั้น กลุ่มละครมะขามป้อมจะเริ่มต้นทำงานกับเยาวชน ก่อนจะขยายไปสู่ส่วน อื่นๆ ในชุมชน

2. ยึดเยาวชนเป็นเป้าหมาย ในขณะที่กลุ่มละครมาป้อม ยึดเอากลุ่มเยาวชนเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาชุมชน ในเวลาเดียวกันกลุ่มละครมาป้อมก็ถือว่าเยาวชนเป็นเป้าหมายของการพัฒนาด้วย เพราะความมุ่งหมายของการจัดอบรมละครเยาวชนเพื่อการพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายเพื่อพัฒนากลุ่มเยาวชนให้เข้มแข็งมีทักษะในการใช้สื่อละคร จากนั้นจึงถ่ายทอดบทบาทของผู้ส่งสาร ไปให้กับกลุ่มละครเยาวชน เพื่อทำหน้าที่สื่อสารกับชาวบ้านในชุมชนของตนเองโดยตรงโดยใช้กิจกรรมละครเพื่อการพัฒนา

ยึดเยาวชนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้

ผลรวมของการจัดกิจกรรมละครเพื่อการพัฒนาชุมชนในแต่ละพื้นที่ จึงขึ้นอยู่กับกลุ่มเยาวชนเป็นหลัก ทั้งในด้านของความสนใจในประเด็นปัญหาต่างๆ จะศึกษาได้ลึกซึ้งเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับความสนใจของกลุ่มเยาวชน ในกระบวนการผลิตละครก็เช่นเดียวกัน การเลือกสรรรูปแบบที่จะนำมาใช้ในละคร การสร้างเรื่อง การแต่งกาย รวมทั้งรายละเอียดต่างๆ ที่จะต้องประกอบกันขึ้นมาเป็นละครเพื่อการพัฒนาของเยาวชนแต่ละกลุ่ม จึงเกิดจากการตัดสินใจเลือกโดยกลุ่มเยาวชนเอง โดยมีวิทยากรหรือเจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานกลุ่มเยาวชน เป็นผู้ให้คำปรึกษา คอยช่วยเหลือในเชิงเทคนิค และดูแลให้เกิดความปลอดภัยและเป็นผลดีกับตัวเยาวชนมากที่สุด ซึ่งทำให้ละครของเยาวชนแต่ละกลุ่ม เป็นสื่อกลางที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มเยาวชนแต่ละกลุ่มออกมาได้อย่างชัดเจน ซึ่งอัตลักษณ์และตัวตนของเยาวชนที่ได้สะท้อนออกมาในผลงานละครเหล่านี้ เมื่อได้นำมาแสดงในชุมชนก็เกิดเป็นตัวตนของชุมชน เป็นสิ่งที่ชุมชนสามารถยอมรับและมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง กลายเป็นความภาคภูมิใจของชุมชนที่สะท้อนกลับมาสร้างความภาคภูมิใจให้กับกลุ่มเยาวชนได้ในที่สุด

กลยุทธ์ที่ 6 “ยืดหยุ่นกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน”

การใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาเป็นเครื่องมือในการทำงานพัฒนาชุมชนจะต้องมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นสูง(Flexibility) มีโครงสร้างที่ไม่แข็งตัวหรือยึดติดกับรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งทั้งในด้านการวางหลักสูตรการอบรม รายละเอียดของกิจกรรม ความยากง่ายในการจัดกิจกรรม รูปแบบทางศิลปะการละครที่ใช้ในการผลิตผลงานละคร (Production style) วันเวลาและสถานที่ในการจัดกิจกรรม ตลอดจนการวางเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรม ก็ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการ ความพร้อมหรือบริบทของชุมชน (Need-oriented) เป็นสำคัญ อีกด้วย ซึ่งชุมชนในที่นี้อาจประกอบด้วยกลุ่มชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ องค์กรภาครัฐ สถาบัน ซึ่งอาจอยู่ในฐานะของ องค์กรทุน หรือผู้ร่วมจัดกิจกรรม หรือเป็นผู้รับผิดชอบกลุ่มเยาวชนก็ได้

โดยกลุ่มละครมาป้อมจะมีภารกิจสำคัญก็คือการสร้างสมดุลในการประสานความต้องการของทุกฝ่ายรวมทั้งตนเองให้เหมาะสม และเป็นผู้ประสานหรือผู้อำนวยความสะดวก(facilitators)ให้

เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในชุมชน มากกว่าจะเป็นผู้กำหนดหรือผู้วางนโยบายว่าแต่กลุ่มละครชุมชนในแต่ชุมชนควรจะเป็นอย่างไร

กลยุทธ์ที่ 7 “เน้นสร้างการมีส่วนร่วม โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน”

กลยุทธ์การใช้ชุมชนเป็นฐานนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประการ คือ

1. การใช้ชุมชนเป็นฐานในด้านสถานที่ การใช้ชุมชนเป็นฐานด้านสถานที่นี้ เป็นการให้ทุนทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนนั้นๆ
2. การใช้ชุมชนเป็นฐานด้านข้อมูลและเนื้อหา เป็นการให้ทุนมนุษย์ที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน การใช้ชุมชนเป็นฐานข้อมูลนั้นนอกจากจะทำให้กลุ่มเยาวชนสามารถใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ของชุมชนแล้ว ยังทำให้กิจกรรมละครเพื่อการพัฒนาที่เกิดขึ้นนี้ จัดเป็นการสื่อสารภายในชุมชน โดยชุมชน ของชุมชน และเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งยังก่อให้เกิดผลพลอยได้ตามมาอีกคือ เมื่อบุคคลต่างๆ เหล่านี้ได้ชมละครของกลุ่มเยาวชนและรู้สึกประทับใจ-ภาคภูมิใจต่อตัวเยาวชน (และต่อตนเองในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล) ก็มักจะปวารณาตัวให้ความช่วยเหลือกับกลุ่มเยาวชนในกิจกรรมระยะต่อไป และเชื่อมโยงไปสู่ฐานต่อไปคือ ฐานด้านทุนทรัพย์
3. การใช้ชุมชนเป็นฐานด้านทุนทรัพย์ กลุ่มละครมะขามป้อม มีความพยายามอย่างสูงที่จะดึงชุมชนเข้ามาเป็นฐานด้านทุนทรัพย์(ในระยะยาว) โดยเริ่มจากการขอความสนับสนุนเล็กๆ น้อยๆ จากชาวบ้านในชุมชน ซึ่งมักสืบเนื่องจากความพึงพอใจของชาวบ้าน เมื่อกลุ่มเยาวชนได้เข้าไปขอข้อมูล ไปสัมภาษณ์ หรือไปบอกเล่าประชาสัมพันธ์กิจกรรมที่จะจัดขึ้น กลุ่มชาวบ้านก็มักจะเสนอให้การสนับสนุนกิจกรรมที่ตนเองมีส่วนร่วมได้ เช่น ทำอาหารมาเลี้ยง ให้สถานที่ฝึกซ้อม ส่วนกลุ่มนักพัฒนาหรือ ข้าราชการ ก็มักจะเสนองาน เงินทุน หรือดึงเยาวชนเข้าไปช่วยในการดำเนินงานของทางราชการ เพื่อให้เยาวชนได้มีทุนสนับสนุนการดำเนินงานต่อไป หรือการกระตุ้นให้กลุ่มเยาวชนออกไปขอรับความสนับสนุนเป็นงบประมาณหรือข้าวของ โดยการขอสปอนเซอร์หน่วยงานเอกชน ห้างร้านต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเริ่มจากจำนวนเล็กๆ น้อยๆ ก่อน ต่อมาเมื่อชุมชนมองเห็นประโยชน์จากการสนับสนุนกลุ่มเยาวชน และมองเห็นศักยภาพในการทำงานของกลุ่มเยาวชน ก็มักจะสนับสนุนมากขึ้นเองในภายหลัง ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ของชุมชนนี้ ได้รับการพิสูจน์ในระยะยาวว่าส่งผลต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มได้อย่างยั่งยืน

4. การใช้ชุมชนเป็นฐานด้านศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมซึ่งมีอยู่อย่างมากมายในชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศไทย ให้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างสื่อละครเพื่อการพัฒนา โดยมุ่งกระตุ้นให้กลุ่มเยาวชนสร้างผลงานละครจากเรื่องราวของตนเอง และชุมชนโดยเน้นมิติทางวัฒนธรรม ใช้รูปแบบศิลปะที่มีในท้องถิ่น ใช้ภาษาถิ่น คนตรีพื้นบ้าน หรือเรื่องราวของท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งใช้ศิลปินในท้องถิ่นเข้าร่วมกระบวนการ ทำให้ผลงานของเยาวชนมีคุณค่าในเชิงวัฒนธรรม และสามารถสร้างความภาคภูมิใจ จากการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย

กลยุทธ์ที่ 8 “ผลักดันให้ Local เป็น Hero”

การทำงานละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มละครมะขามป้อม ถือว่า ความเป็นท้องถิ่น (Localization) เป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่ง ซึ่งจัดว่าเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานละครเพื่อการพัฒนาชุมชน การที่คณะผู้วิจัยเรียกกลยุทธ์นี้ว่า “ผลักดันให้ Local เป็น Hero” นั้น มาจากกระบวนการเชิดชูความเป็นท้องถิ่น ในการผลิตละครเพื่อการพัฒนาทั้งระบบ ที่มุ่งให้เยาวชนมีความภูมิใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรม และตระหนักถึงความสำคัญของความเป็นท้องถิ่นของตน ซึ่งล้วนเต็มไปด้วยความหลากหลายในทุกพื้นที่ทำงาน “ฮีโร่” หรือพระเอกตัวจริงของละคร ที่ เยาวชนได้จัดแสดงขึ้นในชุมชน จะประกอบไปด้วย

1. นักแสดงจากเยาวชนในท้องถิ่น
2. นักแสดงพูดภาษาของท้องถิ่น
3. การแสดงหรือละครนำเสนอเรื่องราวในท้องถิ่น หรือเรื่องราวของท้องถิ่น
4. การแสดงหรือละครสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญา รากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณี หรือศิลปะของท้องถิ่น
5. นักแสดงและละครมุ่งสื่อสารกับผู้ชมในท้องถิ่น ด้วยประเด็นร่วมสมัย

ซึ่งแม้ว่าสื่อละครเพื่อการพัฒนา จะเป็นนวัตกรรมใหม่สำหรับชุมชนของไทย หรือมีรากทางวัฒนธรรมมาจากต่างประเทศ แต่กระบวนการละครเพื่อการพัฒนาของกลุ่มสื่อชาวบ้านก็ได้รับการออกแบบใหม่ โดยการคัดทอน เลือกสรร ประยุกต์ใช้ให้มีการนำความเป็นละครแบบตะวันตกมาใช้เป็นเพียง ”พาหนะ” (vehicle) ที่จะสามารถบรรทุกทุกเอาแนวคิด ความเชื่อ ตลอดจนศิลปะรูปแบบต่างๆ ที่มีอยู่หลากหลายในภูมิภาคต่างๆ ของโลก เพื่อนำพาผู้ชมไปถึงเป้าหมายทางการพัฒนาที่ต้องการได้ ซึ่งทำให้กลุ่มสื่อชาวบ้านสามารถพัฒนากลกระบวนการละครเพื่อพัฒนาที่จะนำมาใช้สื่อทางเลือกสำหรับชุมชนได้เป็นอย่างดี

กลยุทธ์ทั้ง 8 ประการ กลุ่มละครมะขามป้อมได้นำมาใช้ในกระบวนการอบรม 7 ขั้นตอน ทั้งแบบ Built-In Process ในกระบวนการละครซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มกลยุทธ์ที่เกี่ยวกับสื่อละคร ส่วนกลุ่มกลยุทธ์ที่เกี่ยวกับชุมชนและกลุ่มเป้าหมายนั้นนอกจากจะใช้ในกระบวนการละคร 7 ขั้นตอนแล้วยังนำมาใช้ในการประสานงาน การติดต่อสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายและชุมชน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการตลอดระยะเวลาที่ลงไปทำงานในพื้นที่ รวมทั้งในกระบวนการติดตามผลอีกด้วย

4. ผลการใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนา ทั้งในระดับบุคคลและระดับ ชุมชน

ผลการพัฒนาระดับบุคคล

จากการศึกษาขณะผู้วิจัยพบว่า สื่อละครเพื่อการพัฒนา ได้ก่อให้เกิดผลการพัฒนา การเปลี่ยนแปลง ตลอดจนผลกระทบมากมายต่อกลุ่มเยาวชนที่เป็นกรณีศึกษา โดยสามารถแบ่งออกเป็น การเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ด้านความรู้
2. ด้านความเข้าใจ
3. ด้านทัศนคติ
4. ด้านพฤติกรรม
5. ด้านทักษะกระบวนการ การพัฒนาด้านทักษะกระบวนการแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การพัฒนาทักษะภายในบุคคล (Personal resources) ได้แก่ ทักษะการพูดและการสื่อสาร ทักษะความคิดสร้างสรรค์ ทักษะการคิดและการวิเคราะห์ (Critical thinking) ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะการทำงานเป็นทีม และทักษะการเรียนรู้ และ 2) การพัฒนาทักษะกระบวนการละครเพื่อการพัฒนา คือ ทักษะการแสดง ทักษะการสร้างผลงานละคร ทักษะการจัดการในการดำเนินงานของกลุ่ม ทักษะการจัดการแสดงละครในชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ชม และทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ (Facilitator) ที่สามารถจัดกิจกรรมละครเพื่อการพัฒนาให้กับผู้อื่นได้

ผลการพัฒนาระดับชุมชน

1. สื่อละครเพื่อการพัฒนาได้เปิดพื้นที่การสื่อสารใหม่ๆ ขึ้นภายในชุมชน
 2. สื่อละครเพื่อการพัฒนาทำให้ครอบครัวและชุมชนเปิดมุมมองใหม่กับเยาวชน
 3. สื่อละครเพื่อการพัฒนาก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชน
 4. ชุมชนมีการยอมรับในสื่อละครเพื่อการพัฒนาว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์
ซึ่งการยอมรับสื่อละครเพื่อการพัฒนาว่าเป็นสื่อที่มีประโยชน์ ของประชาชนในชุมชนทุกกลุ่มนั้นมีทิศทางเดียวกัน คือมีขั้นตอนเริ่มจากระดับที่ 1-4 ดังนี้
1. การยอมรับในระดับกิจกรรม
 2. การยอมรับในระดับของกระบวนการพัฒนาศักยภาพเยาวชน

3. การยอมรับในระดับของกระบวนการเรียนรู้
4. การยอมรับในระดับของสื่อเพื่อการพัฒนาชุมชน
5. สื่อละครเพื่อการพัฒนาก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน
 - 1 การมีส่วนร่วมของชุมชนในมิติการพัฒนากลุ่มเยาวชนในฐานะทรัพยากรบุคคล
 - 2 การมีส่วนร่วมในมิติของกระบวนการสื่อสารชุมชน
 - 3 การมีส่วนร่วมในมิติกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
6. สื่อละครเพื่อการพัฒนา เป็นสื่อที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงได้ดี
7. สื่อละครเพื่อการพัฒนาสามารถเป็นสื่อทางเลือกที่ดีสำหรับชุมชน
 - 1) ความยืดหยุ่นของตัวสื่อและกระบวนการละครเพื่อการพัฒนา
 - 2) สื่อละครเพื่อการพัฒนาเป็นสื่อที่ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย และมีราคาถูก
 - 3) สื่อละครเพื่อการพัฒนาเป็นสื่อที่สามารถเชื่อมโยงและบูรณาการให้เข้ากับสื่อพื้นบ้าน ศิลปะแขนงอื่นๆ หรืองานศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้โดยง่าย
8. สื่อละครเพื่อการพัฒนาสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและจิตสำนึกของเยาวชนในชุมชนได้

5. ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรคต่อการนำกระบวนการ
ละคร เพื่อการพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาชุมชน

คณะผู้วิจัยได้ศึกษาถึงปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรคที่มีผลต่อการใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาในการทำงานกับเยาวชนและชุมชน ซึ่งอาจมีอิทธิพลส่งผลกระทบต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการทำงานละครเพื่อการพัฒนาในภาพรวมได้ เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการนำกระบวนการและสื่อละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นในอนาคต ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อหลังโดยพิจารณาจากข้อมูลต่างๆ มาประกอบกัน พบปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรค 8 ประการ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านการสนับสนุนขององค์กรผู้รับผิดชอบเยาวชนในพื้นที่
2. ปัจจัยด้านระยะเวลาในการดำเนินงาน และความต่อเนื่องในการจัดกิจกรรม
3. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและบริบทของชุมชน
4. ปัจจัยด้านบริบทพื้นฐานและสถานภาพของกลุ่มเยาวชน
5. ปัจจัยด้านความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชน
6. ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ของผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดและชุมชน
7. ปัจจัยด้านการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องของกลุ่มละครมะขามป้อม
8. ปัจจัยด้านงบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย/ปฏิบัติ

1. ควรได้มีการสนับสนุนให้เผยแพร่สื่อและกระบวนการละครเพื่อการพัฒนา เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาเยาวชนได้ทั้งในระบบ หรือ นอกกระบบ โรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาเยาวชนที่ตกอยู่ในสถานะยากลำบากหรือเป็นเยาวชนที่มีความเสี่ยงเปรียบทางวัฒนธรรม เพราะกระบวนการละครเพื่อพัฒนามีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการพัฒนาเยาวชนกลุ่มดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง
2. ควรส่งเสริมให้มีการนำสื่อละครเพื่อการพัฒนา มาใช้เป็นสื่อทางเลือกเพื่อการพัฒนาชุมชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีความจำเป็นจะต้องใช้สื่อหรือต้องการเครื่องมือในการทำงานกับกลุ่มเยาวชนหรือชุมชน หรือในกรณีของการทำงานพัฒนาด้านการสื่อสารในชุมชน
3. ควรสนับสนุนให้มีการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการละครเพื่อพัฒนาของกลุ่มสื่อชาวบ้าน/มะขามป้อม ให้กว้างขวางออกไป เพื่อให้เกิดการขยายผลการนำสื่อละครเพื่อการพัฒนาไปใช้ในการพัฒนาชุมชนในอนาคต ทั้งในรูปแบบของเอกสาร ตำรา คู่มือ และรูปแบบของการอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพให้กับวิทยากร (training for trainer) ซึ่งทางกลุ่มสื่อชาวบ้าน/มะขามป้อม อาจจัดให้กับนักพัฒนาหรือผู้นำทางการพัฒนา เพื่อให้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ไว้ให้มากขึ้น
4. เนื่องจากกลุ่มเยาวชนในบางพื้นที่ยังคงมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และมีความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง หากมีงบประมาณสนับสนุนเยาวชนเหล่านี้ให้ดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง หรือจัดฝึกอบรมทักษะการเป็นวิทยากรให้อย่างถูกต้องเป็นระบบ ก็จะได้สื่อบุคคล หรือทรัพยากรบุคคลที่สามารถช่วยขยายผลการใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาไปยังชุมชนหรือกลุ่มเยาวชนอื่นๆ ได้ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค ซึ่งช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรของกลุ่มสื่อชาวบ้านได้อีกทางหนึ่งด้วย

ข้อเสนอแนะในเชิงการวิจัย

1. เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้มีข้อจำกัดในการศึกษา ของคณะผู้วิจัยที่ได้วางแนวทางการศึกษาไว้ค่อนข้างกว้าง ทำให้การศึกษาในบางประเด็นไม่สามารถจัดทำได้อย่างลึกซึ้ง รัดกุม จึงน่าจะมีการศึกษาซ้ำในบางประเด็นเช่นการศึกษาด้านผลของการใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาทั้งในระดับบุคคลและชุมชน จึงน่าจะมีการศึกษาวิจัยเฉพาะเรื่องนี้โดยใช้เทคนิคการวิจัยหลายๆ อย่างรวมทั้งเทคนิคเชิงปริมาณเข้าช่วย เพื่อให้ผลที่ได้มีความเที่ยงตรง น่าเชื่อถือมากขึ้น
2. เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ยังไม่ครอบคลุมถึงประเด็นของการใช้สื่อละครชุมชน (Community theatre) ในฐานะสื่อเพื่อการพัฒนาชุมชนในเชิงลึก เช่นการศึกษาเจาะลึกการทำงานของกลุ่มละครเยาวชน ในฐานะที่เป็นกลไกการพัฒนาด้านการสื่อสารในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็น function ใหม่ของสังคมไทยที่น่าจะมีส่วนขับเคลื่อนงานพัฒนาได้มากขึ้น หรือบทบาทหน้าที่ของกลุ่มละครเยาวชนที่มีต่อชุมชนว่าควรมีหน้าที่หรือภารกิจเช่นไร จึงจะสามารถเป็นส่วนหนึ่งของระบบการสื่อสารภายในชุมชนได้อย่างสมบูรณ์ มากกว่าจะเป็นเพียงกลุ่มกิจกรรมของเยาวชนที่มุ่งพัฒนาตนเอง ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มละครเยาวชนหรือกลุ่มละคร ชุมชนได้ต่อไปในระยะยาว
3. งานวิจัยนี้ไม่ได้ลงลึกในประเด็นคุณสมบัติของวิทยากร และการผลิตวิทยากรที่จะสามารถใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงน่าจะมีการศึกษาในประเด็นนี้ต่อไป
4. ทางกลุ่มละครมะขามป้อมน่าจะมีการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นอัตลักษณ์ทางการละครของตนเอง และน่าจะศึกษาในขั้นสูงเพื่อสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ละครเพื่อการพัฒนาของมะขามป้อมในบริบทสังคมไทยให้กลายเป็นทฤษฎีฐานราก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการด้านการละครของไทยมากขึ้น